

Jože Žontar

NASTANEK IN RAZVOJ UPRAVNIH OKRAJEV NA SLOVENSKEM DO LETA 1849

Nastanek upravnih okrajev je na območju avstrijskih dednih dežel povezan z nabornimi okraji. Zgodovinopisje se je ukvarjalo z vprašanji teh okrajev najprej v zvezi s pripravo dela Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer (A. Mell, Krain und der Historische Atlas der österreichischen Alpenländer, MMK XV, 1902; * H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage der politisch-militärischen Einteilung der Steiermark. Abhandlungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. Archiv für österreichische Geschichte, 102, 1914). Zanimalo se je za naborne okraje predvsem v zvezi z območji, ki so bila podlaga tem okrajem, to je v zvezi z župnijami in deželskimi sodišči. Podobno se je dotaknil vprašanja nabornih okrajev na Kranjskem M. Miklavčič (Predjožefinske župnije na Kranjskem, GMDs, XXV-XXVI, 1944-1945). J. Polec je v delu Kraljestvo Ilirija (Ljubljana 1925) posvetil znatno pozornost tudi razvoju okrajnih gospodv v času po letu 1814 na delu Slovenije, ki je sodil v sklop tega kraljestva. M. Straka pa je v Erläuterungen zum Historischen Atlas der Steiermark (Grazec 1978) podal predvsem podroben pregled razvoja območij nabornih okrajev na štajerskem do leta 1849, pri čemer je upošteval tudi slovenski del štajerske.

V tem prispevku sledimo razvoju organizacije upravnih okrajev na slovenskem ozemlju do leta 1849, pa ne le okrajnih komisariatov, marveč tudi drugih oblastev na tej stopnji za nekatere posebne upravne panoge. Enako kot vprašanju območij pripisujemo poseben pomen tudi vprašanjem delokroga oziroma nalogam teh komisariatov.

Nastanek upravnih nabornih okrajev

Absolutistična država je proglasila kot svojo domeno vsa področja javnega življenja in jih pričela urejati z uvajanjem novih pravnih norm. Za opravljanje takih nalog pa je potrebovala lastne organe. S tem v zvezi so pričeli v avstrijskih dednih deželah izgrajevati v letih 1747/48 državni aparat na stopnji dežel in okrožij (kresij). Za manjša upravna območja država še ni mogla ustanoviti lastnih organov. Tu se je morala nasloniti na zemljiška gospostva in mesta, ki jim je nalagala izvrševanje posameznih upravnih nalog. Za razmerje med zemljiškimi gospostvi in mesti na eni strani ter novimi državnimi organi na drugi strani je postala značilna pod-

* Uporabljene kratice: a) Nazivi arhivov: ASRS — Arhiv SR Slovenije, Ljubljana; KLA — Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt; ÖSA-VA — Österreichischer Staatsarchiv, Abteilung Verwaltungsarchiv, Wien; ÖSA-HKA — Österreichischer Staatsarchiv, Abteilung Hofkammerarchiv, Wien; PAM — Pokrajinski arhiv Maribor; SLA — Steiermärkischer Landesarchiv, Graz; ZAL — Zgodovinski arhiv Ljubljana. — b) Nazivi arhivskih fondov in oznake enot: Dež. glav. na Kr. — Deželno glavarstvo na Kranjskem; fasc. — fascikel; Gr. — Graščine; Gub. — Gubernium (v SLA); Gub. — Gubernij (v ASRS); GV. — Geschichtsverein (v KLA); Kärnt. Landst. — Kärntner Landstände; Kranj. dež. stan. — Kranjski deželni stanovi; Okrož. urad Lj. — Okrožni urad Ljubljana; pag. — pagina; Publ. polit. — Publica politica; reg. — registratura; Repr. und Kam. — Repräsentation und Kammer (v SLA); Repr. in kom. — Repräsentanz in komora (v ASRS); Rkp. — Rokopisi; Ver. Hofk. — Vereinigte Hofkanzlei; Zbirka norm. dež. obl. — Zbirka normalij deželnega oblastva. — c) Revije: AOG — Archiv für österreichische Geschichte, Wien; C — Carinthia, Klagenfurt; FGLS — Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Graz; GMDs — Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana; GV — Geografski vestnik, Ljubljana; K — Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Ljubljana; MMVK — Mitteilungen des Musealvereines für Krain, Laibach; MVGSW — Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, Wien; VSWG — Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.

rejenost oziroma nadrejenost, kajti državni aparat je pridobil popolno oblast nad njimi. Da bi zagotovili nemoteno uradno poslovanje, je začela država postavljati zahteve, da morajo imeti zemljiška gospostva in mesta usposobljene uradnike.¹

Predvsem neskljenjena območja velike večine zemljiških gospostev in njihovo veliko število (leta 1780 je imelo na Kranjskem svoje podložnike 519 zemljiških gospostev)² pa je predstavljalo resno oviro pri izvrševanju upravnih nalog. Posebej je prišel ta problem do izraza pri izvajanju vojaških konskripcij in je bil toliko bolj v ospredju, ker je država opirala svojo moč predvsem na armado.

Leta 1768 je Avstrija za potrebe stalne armade ukinila nabiranje plačanih prostovoljcev in v celoti vpeljala novačenje, s čimer je vojska prenehala biti najemniška. Sistem novačenja je v avstrijsko-čeških deželah temeljil na tem, da je imela posamezna vojaška enota določeno ozemlje, s katerega je dobivala potrebne dopolnitve. Po uvodni splošni konskripciji — popisu prebivalstva in vprežne živine — v letu 1770/71 so dežele razdelili na naborna območja posameznih polkov, naborna območja polkov pa na naborna območja čet — kantone. Kot ozemeljsko osnovo pri oblikovanju kantonov so vzeli na štajerskem in Kranjskem župnije ter vikariate, na Koroškem pa deželska sodišča in večja realna obgradja. Glede Kranjske so sodili, da so župnije in vikariati še vedno najboljša podlaga za oblikovanje kantonov, kljub obstoječim pomanjkljivostim: deloma namreč ni bil položaj vikariatov točno določen ali pa se je menjal; župnije oziroma vikariati so obsegali pogosto nezaokrožena območja in deloma tudi medsebojno nepovezane dele ozemelj.³ Po omenjeni prvi — začasni razdelitvi na naborna območja so na podlagi patenta z dne 10. 3. 1773 vpeljali stalna naborna območja. Ta pa so zaradi sprememb v razdelitvi nabornih območij polkov in zaradi sprememb v notranjem ustroju teh območij doživela še nadaljnje spremembe. Prvotno je namreč naborno območje polka štel 16, od leta 1779 pa 18 kantonov.⁴

Na podlagi dvornega dekreta z dne 1. 2. 1771 so začeli sestavljati knjige vojaških obveznikov, kar je bilo povezano tudi s preverjanjem in dopolnjevanjem podatkov, zbranih ob splošni uvodni konskripciji. Deželno glavarstvo na Kranjskem je sodilo, da je potrebno dodeliti oficirjem, ki bodo sodelovali pri krajevnih obhodih, posamezne osebe, da bi jim bile v pomoč kot tolmači in pri zbiranju podatkov. Zato naj bi okrožni uradi določili in pooblastili za opravljanje te naloge posamezna zemljiška gospostva oziroma njihove uradnike, in sicer tako, da bi to nalogo opravljali na območju ene ali več bližnjih župnij oziroma vikariatov, ne glede na to, katerim zemljiškim gospostvom so tamošnji podložniki pripadali. Po tem predlogu so v ljubljanskem okrožju predvideli 34 takih gospostev.

Vprašanje je, koliko je dejansko prišlo do izvedbe opisanega predloga. Dvorni vojni svet je bil namreč mnenja, da ti »tolmači« niso potrebni, vendar pa ni imel nič proti, če bi jih dežela in stanovi dodelili v pomoč oficirjem namesto uradnikov zemljiških gospostev, ki bi itak morali biti v pomoč pri vpisovanju v knjigo vojaških obveznikov, kadar je šlo za lastne podložnike, kakor je to določal dvorni dekret z dne 1. 2. 1771.⁵ Ne glede na

¹ S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, str. 367—382.

² ASRS, *Ganz kurz gefasste Beschreibung von dem Herzogtum Krain*, Rkp I, 1 d/43.

³ ÖSA-VA, Ver. Hofk., IV-A-8, škatla 499, 33 ex junij 1770, ASRS, Dež. glav. na Kr., Militare C 4, 25. 8. 1769, 26. 8. 1769, priloga k 29. 12. 1770, 1. 2. 1771; ASRS, *Zbirka norm. dež. obl.*, P 6, 24. 4. 1770; M. Wutte, *Die Bildung der Gemeinden in Kärnten*, C I, 113, 1923, str. 14—15.

⁴ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1781: št. 1296, brez št. (5. 9. 1781 in 14. 12. 1781).

⁵ ASRS, Dež. glav. na Kr., Militare C 4, 10. 3. 1770, 26. 4. 1771, 4. 5. 1771, 11. 5. 1771, 12. 5. 1771, 13. 5. 1771.

nadaljnje ravnanje Deželnega glavarstva na Kranjskem, ki ni znano, pa je poglavitno to, da je tedaj prišla prvič v pretres oblika upravne tvorbe, ki jo kasneje poznamo pod imenom naborni okrajni komisariati.

Na podlagi dvornega dekreta z dne 26. 5. 1777 so predpisali nov, izpopolnjen način konskripcije. Z njim so k izvajanju konskripcije v polni meri pritegnili zemljiška gospostva, ki naj bi vodila tudi razvid prebivalstva (t. im. knjigo prebivalstva). Za posamezne kraje bi opravljalo to obveznost zemljiško gospostvo, ki so mu bile hiše podložne. V krajih, kjer pa so pripadale hiše več gospostvom, bi se morala ta med seboj sporazumeti, katera izmed njih bo vodila ta razvid; obstajala je tudi možnost, da bi to gospostvo določilo deželno glavarstvo.⁶

V deželah, kjer so imela zemljiška gospostva sklenjena območja (npr. na Češkem, Moravskem), so enostavno na te prenesli nove naloge v zvezi s konskripcijo. Na Koroškem so naložili vodstvo evidence prebivalstva deželskim sodiščem in večjim obgradjem, ki so za razliko od Kranjske in Štajerske sploh upravljali vojaške zadeve. Kot večja so šeli tista obgradja, ki so bila v posesti plemičev in so imela večji obseg ter sodnega upravitelja.⁷ Na Štajerskem je graški gubernij naložil okrožnim uradom, da v krajih, kjer so pripadali podložniki več zemljiškim gospostvom, določijo eno zemljiško gospostvo oziroma njenega uradnika, ki naj vodi knjigo prebivalstva kot komisar okrožnega urada (patent z dne 28. 6. 1777); mariborski okrožni urad je tako napravljeno porazdelitev sporočil guberniju z okrožnico z dne 8. 11. 1777.⁸ K tej porazdelitvi so zemljiška gospostva predlagala tudi določene popravke, kjer je npr. šlo za oddaljene kraje, ko bi lažje opravljali konskripcijske zadeve uradniki drugih gospostev.⁹

Dosledno pa so se držali dvornega dekreta na Kranjskem. Sklenili so, naj se v krajih, kjer so bili podložniki različnih zemljiških gospostev, gospostva sporazumno dogovorijo glede upravljanja konskripcijskih zadev, okrožni uradi pa so morali zbrati izjave gospostev o teh dogovorih. Po mnenju deželnega glavarstva bi bilo, sicer pravično, ko bi poverili upravljanje konskripcije tistemu gospostvu, ki je posedovalo v kraju največje število podložnikov (tako ureditev so tudi sprejeli v nekaterih drugih dednih deželah), vendar pa naj to na Kranjskem skoraj ne bi bilo izvedljivo, ker da so bile tukaj ne le podložne hiše, temveč tudi naselja, v katerih so imela posamezna gospostva svoje podložnike, v tolikšni meri med seboj pomešana kakor morda v nobeni drugi deželi. Izjeme so bili le grofija Koročevje in gospostvo Ribnica na Dolenjskem ter gospostvo Loka na Gorenjskem.¹⁰

Poziv deželnega glavarstva ni prinesel rešitve vprašanja. Le zelo redka gospostva so sklenila predpisane dogovore. Povsod so se pritoževala zaradi stroškov, ki bodo nastali zaradi dela s tujimi podložniki. Nekatera so celo zahtevala, da bi jim okrožni urad dovolil zaračunavati plačilo za naloženo delo. V postojnskem okrožju so se dogovorila gospostva na Pivki, v Istri pa ni bilo pomešanih podložnikov. Do sporov pa je prišlo v ostalih dveh delih okrožja, posebno na Vipavskem. Deželsko sodišče Vipava je želelo namreč

⁶ ASRS, Dež. glav. na Kr., Militäre C 4, 25. 5. 1777, 24. 4. 1778.

⁷ KLA, GV, Zirkularien des 18. Jhdt., II, 281; Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I, 4, Wien 1914, str. 19–21 (patent z dne 25. 6. 1777); J. Tschinkowitz, Darstellung des politischen Verhältnisses der verschiedenen Gattungen von Herrschaften zur Staatsverwaltung, zu ihren Beamten und Unterthanen in den Provinzen, Steyermark und Kärnten, I. Theil, Graz 1823, str. 398.

⁸ KLA, GV, Zirkularien des 18. Jhdt., I, 588; PAM, Gr. Negova, Kreissamtliche Berichte von 10. Januarii, str. 67; A. Gürtler, Die Volkszählungen Maria Theresias und Josef II., 1753–1790, Innsbruck 1909, str. 55.

⁹ PAM, Gr. Negova, Kreissamtliche Berichte von 10. Januarii, str. 67.

¹⁰ ASRS, Dež. glav. na Kr., Militäre C 4, 30. 6. 1777.

prevzeti vse vasi, ki so ležale na območju njene jurisdikcije. Proti temu pa so nastopila zemljiška gospostva, ki so imela tu svoje podložnike, namreč graščine Trilek (pri Colu), Lože, Podberje pri Orehovici in imetje barona Bussettija, ki se niso strinjala s tem, da bi prepustila vse območje deželskemu sodišču. Na Notranjskem se niso mogle dogovoriti predvsem graščina Koča vas, župnija Lož in gospostvo Snežnik. Gospostvo Hasberg je želelo imeti območje lastnega deželskega sodišča, zahtevalo pa je kritje stroškov za posebnega uradnika. Na območju polhograjskega deželskega sodišča ni bilo mogoče doseči sporazuma, kar naj bi imelo svoj vzrok v tolikšnem številu zemljiških gospostev, od katerih so imela številna svoje sedeže celo izven okrožja. Na podlagi prispelih odgovorov je notranjski okrožni glavar povzel, da ni nobenemu zemljiškemu gospodu prav, da bi prepustil lastne podložnike tujemu upravljanju ali pa da bi prevzel skrb za tuje podložnike. Nova uredba bi vzbujala nezaupanje in imela za posledico stalne nove spore med zemljiškimi gospodi, zato naj bi vsako zemljiško gospostvo opravljalo konskripcijske zadeve za lastne podložnike. V ljubljanskem okrožju so se vsega trije dominiji sporazumeli glede upravljanja konskripcije. Kjer je bilo v bližini več graščin, je želela imeti upravljanje istih krajev vsaka od njih. V dogovorih zemljiških gospostev so prišli do izraza tudi različni predlogi, kako naj bi drugače uredili upravljanje konskripcije. Nekateri so hoteli prevzeti vodstvo konskripcije in knjig prebivalstva le za svoje podložnike, ne glede na to, kje so bili njihovi podložniki raztreseni. Pri tem so se sklicevali na pravice gospostev ter navajali vse mogoče prejudice in škodljive posledice, ki bi nastale, če bi svoje podložnike zaupali glede konskripcije drugim. Drugi so predlagali tako ureditev, po kateri naj bi vodili knjige prebivalstva župniki za svoje župnije s pomočjo plačanega pisarja. To so utemeljevali s tem, da morajo župniki itak voditi evidenco vseh primerov rojstev, smrti in porok ter da morajo to sporočati pristojnim vojaškim oblastem. Po mnenju pristava ljubljanskega okrožnega urada grofa Barba bi bila ta porazdelitev gotovo najlažja in najbolj uspešna, če bi si mogli zagotoviti privoljenje in naklonjenost duhovščine glede tega posla. Toda ker je težila država vedno bolj k temu, da bi oddaljila duhovščino od posvetnih nalog, bi le-ta tako na lahek način našla izgovor glede prevzema tega obremenjujočega dela. Eden izmed drugih predlogov je bil, naj bi vodili knjigo prebivalstva učitelji, seveda potem, ko bodo vse nameravane trivialke ustanovljene. Bilo bi pa potrebno, da bi jim primaknili za to opravilo majhno plačilo. Nekateri so predlagali zopet porazdelitev po deželskih sodiščih. Hkrati pa so izrazili tudi bojazen zaradi prejudicev glede svojih podložnikov. Bali so se, da bodo razpisali potem novačenje po deželskih sodiščih. Ta porazdelitev bi bila torej ista, kot so se je poslužili na Koroškem. Po mnenju grofa Barba bi jo mogli tudi na Kranjskem uporabiti z uspehom, če ne bi bila deželska sodišča nekoliko preveč razsežna. V ljubljanskem okrožju je bilo le 10 deželskih sodišč, od katerih sta bili največji Križ in Smlednik. Zaradi razsežnosti pa so zahtevala deželska sodišča enega ali tudi dva, posebej za to določena uradnika. Razen tega so bile na več mestih meje deželskih sodišč sporne, posebno še, ker so bile meje v njih ležečih privilegiranih obgradij (Burgfried) le površno znane. Številna deželska sodišča so bila zaradi svojih meja stalno zapletena v pravne spore med seboj in potem ni bilo mogoče določiti, kako daleč je segalo območje enega ali drugega. Večina majhnih graščin je trdila, da ima privilegirana obgradja, a za njihove meje često sama niso vedela. Zato je bilo po mnenju grofa Barba, če bi hoteli vzeti za osnovo razdelitev na deželska sodišča in večja obgradja, najprej potrebno, da vsa-

ko deželno sodišče izjavi, kako daleč segajo njegove meje, ter izkaže, katere vasi so na njegovem ozemlju in katerim župnijam pripadajo te vasi. Enako bi morale izkazati druge manjše graščine, če dejansko posedujejo privilegirana ogradja in katere župnije in naselja obsegajo. Če pa ne bi tega ugotovili, ne bi bilo mogoče doseči točne porazdelitve.¹¹

Še preden je bilo na Kranjskem urejeno vprašanje nove organizacije konskripcije, so že morali začeti s samo konskripcijo za tekoče leto. Zato so na skupni seji predstavnikov deželnega glavarstva in vojaškega višjega poveljstva za Kranjsko 27. 9. 1777 sprejeli začasno rešitev, po kateri so zemljiška gospostva popisala lastne podložnike, kameralno in stanovsko knjigovodstvo pa je sestavilo na podlagi teh popisov za vso deželo sezname prebivalstva po posameznih krajih.¹²

Deželno glavarstvo na Kranjskem je po prejemu dvornega dekreta z dne 26. 5. 1777 izarzilo dvorni pisarni bojažen, da evidence prebivalstva ne bo moč smotrno urediti po določenih navedenega predpisa. Pričakovalo je namreč, da za znaten del naselij z mešanimi podložniki ne bo hotelo nobeno zemljiško gospostvo prevzeti konskripcije. Zato je predlagalo, naj bi — glede na posebne okoliščine — poverili na Kranjskem konskripcijo deželskim sodiščem. Poskrbeti pa bi morali za to, da bi bilo sodelovanje uradnikov deželskih sodišč zanesljivo. Deželno glavarstvo je namreč pričakovalo, da bodo imetniki deželskih sodišč ugovarjali, češ da bi potrebovali za to delo posebnega uradnika, oziroma da bi bili njihovi uradniki najbolj obremenjeni s konskripcijo ravno v času, ko je največ dela pri gospostvu. Zato je predlagalo, naj bi prispevali deželskim sodiščem za vzdrževanje uradnikov iz kaknega posebnega fonda letno po 60 do 80 gld. Pri 45 deželskih sodiščih, kolikor jih je bilo tedaj na Kranjskem, bi to znašalo skupno okoli 3000 gld. na leto.¹³ Predlog ni bil sprejet in ko je po krajšem zastoju pri reševanju tega vprašanja zaradi bavarske nasledstvene vojne deželno glavarstvo leta 1779 predlagalo posebne plačane konskripcijske komisarje, so to ponovno odklonili z obrazložitvijo, da je treba izvajati konskripcijo, tako kot v drugih deželah, s pomočjo zemljiških gospostev. Enako je bil odklonjen tudi predlog svetnika deželnega glavarstva grofa Janeza Nepomuka Ursini-Blagaya, ki ga je stavil na posebne zahtevo dvorne pisarne in po katerem bi poverili naloge v zvezi s konskripcijo župnikom. Na splošno so želeli cerkveno organizacijo na nek način vključiti v upravni aparat. Župniki bi si mogli izbrati — kolikor bi želeli — v pomoč posebnega pisarja, oziroma bi mogli porabiti za to tudi cerkovnika v primeru, da bi znal brati in pisati. Pisarji naj bi za svoje delo prejeli manjšo nagrado, in sicer od vsake hiše po 2 krc.¹⁴

Medtem so na štajerskem izboljšali razdelitev območij konskripcijskih komisarjev s tem, da so jim dodelili zaokrožena ozemlja. Na podlagi dekreta dvorne pisarne z dne 26. 6. 1779 (objavljenega s patentom z dne 30. 8. 1779) so deželo razdelili na upravne (politične) naborne okraje, in sicer na podlagi razdelitve na kantone, upoštevajoč župnije tudi kot ozemeljske osnove nabornih okrajev. Le v primerih, ko bi bilo območje župnije preveliko, ali so to zahtevale druge posebne okoliščine, so mogli iz območja župnije napraviti dva okraja. Vodstvo konskripcijskih poslov na tem območju so po-

¹¹ ASRS, Dež. glav. na Kr., Militare C 4, 1777 (odgovori na dopis dež. glav. z dne 30. 6. 1777).

¹² ASRS, Dež. glav. na Kr., Militare C 4, 5. 12. 1777; ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 3 (Blagayevi referati III), 1778: št. 1729, 2439; 1779: 433, 840, 1272, 1610, 2039, 2201; A. Gürtler, Die Volkszählungen, str. 96.

¹³ ASRS, Dež. glav. na Kr., Militare C 4, 30. 6. 1777; A. Mell, Krain und der Historische Atlas, MMVK, XV, 1902, str. 60—61.

¹⁴ ASRS, Dež. glav. na Kr., Militare C 4, 12. 5. 1779; ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 3 (Blagayevi referati III), 1779: št. 2187, 2284, brez št. (skupna seja).

verili enemu izmed tamkajšnjih gospostev oziroma njegovemu uradniku kot od države opolnomočenemu komisarju.¹⁵

Oktobra 1779 je najprej vojaško višje poveljstvo za Kranjsko pozvalo tamošnje deželno glavarstvo, naj bi tudi na Kranjskem uredili konskripcijo po štajerskem vzoru. Deželno glavarstvo je najprej odgovorilo, da na Kranjskem to ni izvedljivo. Hkrati je predlagalo, naj bi v tej deželi dodelili vodstvo nabornookrajnih poslov župnikom. To jih ne bi oviralo pri izvrševanju njihovega poklica, ker traja celotna revizija konskripcije župnije največ 8 dni. Med ostalim letom pa s tem tudi ne bi imeli dosti dela, ker morajo župniki itak na podlagi matičnih knjig javljati nastale spremembe. Razen tega imajo priložnost, da ob dnevih, ko se zbere prebivalstvo župnije, kar je najmanj enkrat na teden, poizvedo tudi glede vseh sprememb kraja bivanja vaščanov. Župniki bi mogli porabiti za pisarske posle cerkovnika, če je znal brati in pisati, ali pa učitelja. Slednje to ne bo oviralo pri njihovih službenih obveznostih v trivialni šoli. Primerno pa bi bilo, da bi zbrali za cerkovnika oziroma učitelja za opravljanje pisarniških poslov od vsake hiše nekaj krajcarjev, tako da bi znašala njihova letna nagrada 50 do 60 gld.

Na seji predstavnikov deželnega glavarstva na Kranjskem in vojaškega višjega poveljstva dne 9. 12. 1779 je bilo prvič govora o ureditvi konskripcije po štajerskem vzoru. Deželno glavarstvo je menilo, da na Kranjskem ni mogoče postaviti neplačanih nabornookrajnih komisarjev. To naj bi bilo za deželo in za pospeševanje konskripcije neprimerno, če bi bilo sploh izvedljivo. Svoje stališče je utemeljevalo s tem, da na Kranjskem del gospostev — če naj bi zaradi svojega majhnega obsega v primerjavi z drugimi avstrijskimi deželami to ime sploh zaslužili — nima gospodarskih uradnikov. Deloma naj bi imeli le italijanske hišne duhovnike, ki so opravljali tudi gospodarske posle in niso znali nemščine (pri tem je mislil na Istro). Deloma naj bi imela gospodstva upravnike, ki niso znali ne brati ne pisati ter so računali z rovaši. Razen tega naj ne bi bilo v številnih župnijah gospodarskih uradnikov gospostev, niti naj ne bi imeli dominiji svojih sedežev. Sklicevalo se je tudi na veliko raztresenost podložnikov. Pač pa je predlagalo, naj bi dovolil vladar, da bi nastavili plačane komisarje vsaj za dobo treh let, dokler ne bo novo poslovanje steklo. Za te komisarje, za katere bi sicer tudi zelo težko našli primerne osebe, naj bi dovolil vladar porabiti iz amortizacijskega fonda 3000 gld. letno. Na ta način ne bi bil erar v ničemer oškodovan, Kranjska pa je revna dežela in obremenjena s številnimi obveznostmi. Če pa vladar ne bi sprejel tega predloga, pa naj bi upoštevali drugega, po katerem bi vodili nabornookrajne zadeve župniki. Končno je deželno glavarstvo opozorilo — v primeru, da bi štajersko ureditev dosledno izvajali — še na to, da bodo s tem dominiji močno prizadeti, ker naj ne bi imeli več potrebne evidence nad svojimi podložniki.¹⁶

Tudi ta predlog deželnega glavarstva ni imel uspeha in je dvorna pisarna na podlagi dekreta z dne 31. 12. 1779 odredila, da morajo na Kranjskem upravljati konskripcijo enako kot v drugih deželah, brez stroškov za deželo, in sicer samo s pomočjo uradnikov zemljiških gospostev. Na podlagi dekreta z dne 22. 1. 1780 je dvorna pisarna tudi izrecno naročila, naj vzamejo na Kranjskem za osnovo sistem, kot je bil na štajerskem, pri tem pa

¹⁵ H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage der politisch-militärischen Einteilung der Steiermark. Abhandlungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, AOG, 102, 1913, str. 14, 72–81; A. Mell, Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark, Graz 1929/30, str. 622; A. Gürtler, Die Volkszählungen, str. 102; ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 3 (Blagayevi referati III), 1779: brez št. (skupna seja).

¹⁶ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 3 (Blagayevi referati III), 1779: št. 2322, brez št. (skupna seja).

upoštevajo razmere v deželi.¹⁷ Predstavniki deželnega glavarstva in vojaškega višjega poveljstva za Kranjsko so nato na skupni seji 21. 1. 1780 sprejeli razdelitev na upravne naborne okraje, določili gospodstva, ki so jim poverili upravo teh okrajev ter razne podrobnosti glede poslovanja komisarjev. Na seji je deželno glavarstvo še enkrat poudarilo, da ne prevzame nobene odgovornosti, če ukazana ureditev ne bi dosegla predvidenega uspeha. Na naslednji seji 23. 2. 1780 so sprejeli še inštrukcijo za komisarje.¹⁸ Dvorna pisarna jo je potrdila na podlagi dekreta z dne 15. 4. 1780, objavili pa so jo kot okrožnico deželnega glavarstva z dne 17. 4. 1780.¹⁹

Na Koroškem je ostalo v skladu s patentom z dne 25. 6. 1777 vodstvo konskripcije vezano na posamezna deželska sodišča in večja obgradnja, na Goriškem in Gradiškem pa novega konskripcijskega sistema niso vpeljali.²⁰

Obravnavani sistem je temeljil na načelu, da mora zemljiško gospodstvo oziroma mesto, ki so mu poverili naborni okraj, zagotoviti potrebne pogoje za poslovanje in nositi stroške nabornega okrajnega poslovanja ter da je odgovorno za poslovanje, samo pa nastavlja in izbira uradnika. Uradnik pa mora v nabornih okrajnih zadevah poslovati po navodilih in določilih okrožnega urada, kateremu je v teh zadevah neposredno odgovoren ne glede na svoje službeno razmerje; okrožni urad tudi nadzira njegovo delo.

Uradnik gospodstva, ki je izvrševal opravke v zvezi s konskripcijo, se je imenoval naborni okrajni komisar (Werbbezirkskommissar), njegov urad naborni okrajni komisariat (Werbbezirkskommissariat), območje komisariata pa naborni okraj (Werbbezirk). Gospodstvo, ki je upravljalo naborni okrajni komisariat, je bilo naborno okrajno gospodstvo (Werbbezirksherrschaft). Kadar so želeli še posebej poudariti značaj omenjenih tvorb, so nazivu dodali še besedico politični, npr. politični naborni okrajni komisariat. Preden pa so prevladali navedeni nazivi, so bili v prvih letih po nastanku nabornih okrajev v uporabi tudi drugi. Nabornega okrajnega komisarja so npr. imenovali tudi konskripcijski komisar, okrajni komisar, konskripcijski okrajni komisar ipd.²¹

Konskripcijske podatke so zbirali in vodili tudi po posameznih kantonih. Po predpisu z dne 22. 4. 1780 so morali naborni okrajni komisarji, kadar jih je bilo več v kantonu, po opravljeni reviziji konskripcije sporazumno sestaviti zbirne podatke za ves kanton.²² Na Kranjskem pa so naložili ob razdelitvi nabornih okrajev leta 1782 enemu izmed komisariatov v kantonu, da je upravljal — poleg rednih nalog, ki so jih imeli vsi komisariati — še kot dodatno opravilo višji naborni okrajni komisariat. Pod višjim nabornim okrajem so razumeli torej kanton. Drugi komisariati, ki so jih za razlikovanje imenovali nižji naborni okrajni komisariati, pa so morali višjim sporočati potrebne podatke. Kasneje so višji naborni okrajni komisariati opravljali tudi nekatera druga koordinacijska dela, npr., da so posredovali sporočila okrožnega urada drugim komisariatom, kadar so se tikala vseh okrajev v kantonu. Glede temeljnih nalog pa naborni okrajni komisariati niso bili v nobenem razmerju z višjimi nabornimi okrajnimi

¹⁷ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: št. 72, 242; J. Polec, Kraljestvo Ilirija, Ljubljana 1925, str. 133.

¹⁸ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: št. 72, 176, 287, brez št. (skupna seja); ASRS, Gr. XVIII (Turn ob Ljubljani), Sammlung der landesfürstlichen Verordnungen bei denen Gütern Thurn an der Laibach und Thurnau von Anno 1787—1792, št. 4216/2015; ZAL-Ljubljana, Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 33 (stara oznaka: 80), 21. 8. 1788.

¹⁹ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: št. 841; ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov, 1780, št. 29.

²⁰ J. Tschinkowitz, Darstellung I, str. 398; J. K. Kindermann, Beiträge zur Vaterlandskunde für Innerösterreichische Einwohner I, 1790, str. 359.

²¹ ASRS, Zbirke normalij, graščinski arhivi.

²² ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1780, št. 29.

komisariati, marveč so vsi komisariati neposredno poslovali z okrožnimi uradi.²³

Upravna razdelitev okrajev v letih 1779—1790

Pri upravni razdelitvi Štajerske (v letu 1779) in Kranjske (v letu 1780) na naborne okraje so ustanovili naslednje število okrajev:

<i>Okrožje</i>	<i>Število okrajev</i>
Celje (v obsegu, določenem leta 1782)	53
Ljubljana	11
Maribor (v obsegu, določenem leta 1782)	54
Novo mesto	15
Postojna (v obsegu, določenem leta 1814)	6

Na Kranjskem v takratnem obsegu dežele (skupaj z istrskim delom in Devinom) so ustanovili leta 1780 skupno 39 okrajev; po obsegu so bili ti okraji sorazmerno veliki. Od mest so poverili komisariat le deželnemu glavnemu mestu Ljubljani (in sicer za območje mesta skupaj s predmestji). Na štajerskem so ustanovili manjše okraje, komisariate pa so poverili tudi večini mest (Brežice, Celje, Slovenjgradec, Slovenska Bistrica, Maribor, Ptuj) in večini trgov (Laško, Motnik, Muta, Rogatec, Vojnik, Vuzenica, Žalec). Deželno glavarstvo na Kranjskem je menilo, da bi mogli poveriti komisariat tudi župnijam, kajti župnije, ki so imele dominijske in so uživale vse ugodnosti kot druga imenja, bi morala enako kot druga zemljiška gospodstva nositi tudi skupna bremena.²⁴

Na Kranjskem je že v letih 1780 in 1781 enajst, to je skoro ena tretjina nabornih okrajnih komisariatov prosilo, da jih oprostitjo upravljanja komisariata, bodisi da jim zmanjšajo območje okraja ali da bi smeli pritegniti k delu tudi uradnike drugih gospodstev, bodisi da bi na stroške vseh gospodstev v okraju nastavili posebnega komisarja. Prošnje so utemeljevali s tem, da ne zmorejo bremen, ki so bila zvezana z izvajanjem naloženih obveznosti. Zahteve je deželno glavarstvo sicer dosledno zavrnilo, ker je bilo treba izpeljati konskripcijo, morebitne spremembe pa naj bi napravili pri naslednji splošni izravnavi območij okrajev.²⁵

Zaradi reorganizacije kantonov (kot posledice spremembe števila čet, ki so sestavljale polk) in zaradi izravnav območij polkov, s čimer naj bi dosegli enakomernejšo obremenitev pri novačenju (v letu 1781), je bilo potrebno delno preurediti tudi naborne okraje. Novo razdelitev okrajev na Kranjskem, za katero so pripravili predlog okrožni uradi, so sprejeli predstavniki deželnega glavarstva in vojaškega višjega poveljstva na skupni seji dne 25. 1. 1782, medtem ko so jo sprejeli na štajerskem že leta 1781, objavili pa s patentom z dne 26. 11. 1781. Nova razdelitev je obsegala naslednje število okrajev:

²³ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., zbirka fiskala, 1780—1781, št. 28 (vloženo pomotoma pod december 1780); ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1782: št. 48; Gr. I (Dol), fasc. 191, Topografija novomeškega okrožja po upravni razdelitvi okrožja 1794; spisi gospodstev iz teh let.

²⁴ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: št. 72, 176, 841; ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1780, št. 29.

²⁵ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: brez št. (9. 6. 1780), št. 1447, 1465, 1466, 1472, 1473, 1494, 1622, 1870, 2228; idem, fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1781: 72, 386, 560, 1035, 1111, 1362, 219, 225, 226, 229, 230, 357, 547, 832, 1481; 1782: 613.

Okrožje	Število okrajev
Celje (v obsegu, določenem leta 1782)	58
Ljubljana	17
Maribor (v obsegu, določenem leta 1782)	51
Novo mesto	35
Postojna (v obsegu, določenem leta 1814)	9

Na Kranjskem je preureditev privedla do zmanjšanja obsega okrajev, kar naj bi omogočilo tudi lažje in zanesljivejše izvajanje konskripcije (zlasti vsakoletne revizije štetij), zmanjšala pa bi se na ta način tudi bremenena komisariatov. To pa je pomenilo povečanje njihovega števila (računano za območje tedanjega Kranjske od 39 na 69); največ je bilo novih komisariatov v novomeškem, manj pa v ljubljanskem in v postojnskem okrožju. Po novi upravni razdelitvi je prišel poprečno en okraj na približno 6000 prebivalcev. Štiri dotedanja naborna okrajna gospostva (Grm, Kandrše, Kršanj in Velosovo) niso več dobila okraja v upravljanje. Od mest so na novo pritegnili kot komisariate Kranj, Krško in Novo mesto.²⁶

Na štajerskem so leta 1781 — kakor prikazuje gornja razpredelnica — v celjskem okrožju povečali število okrajev, zmanjšali pa jih v mariborskem okrožju.²⁷

Razdelitev nabornih okrajev je v naslednjih letih doživela nekatere spremembe. Na Kranjskem je od gospostev, ki so zahtevala oprostitev od upravljanja okraja, uspel edino knez Karel Auersperg, lastnik imenja Mala vas. Gubernij je odredil prenos komisariata na gospostvo Lansprež, ki pa se je proti temu pritožilo (1786). Kaže, da se je dokončna odločitev za nekaj časa zavlekla, ker se npr. leta 1791 še navaja okraj Mala vas, šele leta 1794 pa namesto njega okraj Lansprež. Verjetno je pri odlašanju glede sprememb igrala pomembno vlogo sodba ljubljanskega okrožnega glavarja, da zasedba komisariatov nabornih okrajev ni dobra, da pa so druga gospostva glede uradnikov še mnogo na slabšem. Na njegovo prošnjo so zmanjšali mestu Kranju območje okraja, ponovno pa so ustanovili okraj Velesovo; verjetno je bil temu vzrok slab finančni položaj mesta.²⁸

V letu 1787 so na predlog ljubljanskega okrožnega glavarja ustanovili v okrožju še šest novih okrajev (med temi je bila naložena uprava komisariata tudi mestu Kamniku), kar je notranjeavstrijski gubernij 16. 8. 1787 nato tudi potrdil. Sprememba je bila potrebna zaradi nesorazmerne razdelitve in še vedno prevelikih okrajev.²⁹

Tudi na štajerskem so se nekatera gospostva potegovala za oprostitev upravljanja okraja (Alt-Ottersbach, Libanjski vrh, Turn, Vuzenica in Zreče), do sprememb oziroma do predlogov za spremembe območij upravnih

²⁶ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1781: št. 1296, brez št. (5. 9. 1781 in 14. 12. 1781); 1782: št. 48; ASRS, Zbirka norm. dež. obl., zbirka fiskala, 1780—1781, št. 28 — pomotoma vloženo pod december 1780; v seznamu sta pri 14. kantonu polka Thurn pomotoma zamenjana imenja Rupečvrh in kapitelj Novo mesto; o tem prim.: ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 5 (Blagayevi referati V); ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789, priloga; število prebivalcev je po rokopisu Beschreibung deren in Inner Oesterreich befindlichen drey Provinzen Steyermark, Kärnten und Krain, ASRS, Rkp., 54. r.

²⁷ M. Straka, Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark, FGLS XXX, Graz 1978, str. 30.

²⁸ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1782: št. 711; ASRS, Gub., reg. 1784—1790, repertorij za bankalije, vojaške, šolske in študijske zadeve, 1785, 1786; repertorij za bankalije in vojaške zadeve 1787, 1788; ASRS, Gr. XXV (Thurn pod Novim gradom), Ordnung nach welcher die Werbbezirke des Landes Krain zur Grundsteuerliquidation zu erscheinen haben, 1791 (okrožnica); ASRS, Kranj, dež. stan., reg. III; fasc. 80, št. 282/794; ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789, priloga; J. Zontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 235.

²⁹ ZAL-Lj., Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 33 (stara oznaka 80), 27. 8. 1787; ASRS, Gub. reg. 1784—1790, repertorij za bankalije in vojaške zadeve, 1787.

nabornih okrajev pa je prišlo pri okrajih Fala, Konjice, Lemberg, Ptuj — gospostvo dominikancev, Tabor in Žiče.³⁰

Naborni okraji na Štajerskem in Kranjskem so imeli za osnovo še nadalje stare župnije in vikariate. Na Štajerskem je bilo nekaj župnij tudi deljenih. Pri spremembah območij nabornih okrajev na Kranjskem leta 1787 pa so upoštevali že pravkar opravljene preureditve župnijskih meja. Ob tej priložnosti so preuredili tudi območje nabornega okrajnega komisariata mesta Ljubljane. Do tedaj je obsegal mestni naborni okraj območje mestne naselbine (mesto — obzidani del, Karlovško, Poljansko, šentpetrsko in Kapucinsko predmestje, Gradišče, Krakovo in Trnovo), ne glede na pripadnost župnijam (šlo je za stolno in v manjšem delu tudi za šentpetrsko župnijo). Ob spremembi leta 1787 so se povsem naslonili na nove župnijske meje, določene ob preureditvi ljubljanskih župnij leta 1785 in ne več na mestni teritorij. Od tedaj je upravljal ljubljanski magistrat kot naborni okrajni komisar območje župnij sv. Nikolaj (del mesta), sv. Jakob (del mesta, Karlovško predmestje), Marijino Oznanenje (del šentpetskega predmestja, Kapucinsko predmestje, Gradišče, Vič, Glince in Spodnja šiška) in Trnovo (Trnovo, Krakovo), komenda nemškega viteškega reda pa je upravljala v okviru nove šentpetske župnije od mestnih predelov del šentpetskega in Poljansko predmestja.³¹

Na podlagi župnij oblikovana območja nabornih okrajev so imela vrsto pomanjkljivosti: slabo so bile upoštewane krajevne razmere, območja niso bila zaokrožena ali pa celo sestavljena iz več delov in sedeži nabornih okrajnih komisariatov so pogosto ležali na kakem skrajnem koncu okraja. Bili pa so tudi taki primeri, da je imel naborni okrajni komisariat svoj sedež celo izven območja lastnega okraja. Tak je bil na primer na Kranjskem okrajni komisariat Podgrad. Sedež gospostva oz. komisariata je ležal v sredini župnije Hrušica, ki ni sodila v naborni okraj, zaradi česar so morali napraviti podložniki, kadar so morali priti v pisarno komisarja, zelo dolgo pot. Na Štajerskem je dobil lastnik imenja Alt-Ottersbach Moritz Pištör dodeljeno župnijo Apače; sedež imenja pa ni bil v tem okraju (razen tega ni imelo imenja v tej župniji nobenega lastnega podložnika). Nekaj nabornih okrajev na Štajerskem je obstajalo iz dveh ali več medsebojno nepovezanih delov. Tako je obsegal naborni okraj Legen v Mislinjski dolini zaradi nepovezanosti območij župnij Sv. Martin pri Slovenjgradcu, št. IIj pod Turjakom in dela koroške župnije Kotlje, štiri ločene komplekse.³²

Število komisariatov višjih nabornih okrajev na Kranjskem in njihova območja so se ravnala po vsakokratnem številu oziroma obsegu kantonov. Glede gospostev, ki so upravljala višji naborni okraj, je bila med leti 1782 in 1804 napravljena edino ta sprememba, da je leta 1785 gospostvo Brdo pri Kranju zamenjalo mesto Kranj kot višji naborni okrajni komisariat.³³

Na Koroškem so deželna sodišča in večja obgradja še nadalje upravljalja naborne okrajne komisariate. Leta 1782 je bilo v celovškem okrožju 79 in v beljaškem okrožju 54 nabornih okrajnih komisariatov.³⁴

³⁰ H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage, AÖG 102, 1913, str. 22—23, op. 2.

³¹ ZAL-Lj., Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 33 (stara oznaka 80), 27. 8. 1787; sumarna popisna tabela za čete iz leta 1795; M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave, GMDS XXV—XXVI, 1944—1945, op. 128; F. Zwitter, Razvoj ljubljanskega teritorija, GV V—VI, 1929—1930, str. 138 sl.

³² J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 157—158, 160; ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati), 1780: št. 1678; ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789, priloga; M. Straka, Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770—1850, FGLS XXXI, Graz 1978, str. 29.

³³ ASRS, Gub., repertorij za bankalije, vojaške, šolske in študijske zadeve 1785, 1786.

³⁴ J. Tschinkowitz, Darstellung I., str. 398.

Odnos do nabornih okrajnih komisariatov

Stroške, zvezane z upravo okrajev, so morala nositi naborna okrajna gospostva in jim za opravljanje te naloge ni pripadala nikaka odškodnina. Vse prošnje gospostev, naj bi stroške konskripcijskega poslovanja krila država, oziroma naj bi država nastavila lastne uradnike, so dosledno odklanjali. Pri tem so jih zavračali npr. s pojasnilom, da bi si morala gospostva šteti v čast, ker so jim zaupali tako pomembna opravila. Prav tako so zavračali pritožbe nabornih okrajnih gospostev, ki so se sklicevala na to, da ni pravično, da morajo sama nositi vsa okrajna bremena ter da naj bi prispevala — v sorazmerju s stroški — tudi druga gospostva v nabornem okraju.³⁵

Posledica dejstva, da je predstavljala uprava nabornega okraja dodatno breme za gospostvo, je bila ta, da so gospostva in njihovi uradniki pogosto izvajali poverjene naloge z nevoljo, z zakasnitvami in brez večje prizadevnosti. Zato so morali okrožni uradi naborne okrajne komisariate pogosto prisiliti k izvajanju nalog z grožnjami in drugimi sredstvi, zlasti v prvih letih njihovega obstoja. Upravniku gospostva Gradac Janezu Tribinegu so zagrozili celo z zaporom na ljubljanskem gradu v primeru, da v osmih dneh ne bo poslal popisov družin. Zakupniku gospostva Tržič so zagrozili, da bodo v primeru, ko ne bi v osmih dneh poslal individualnih popisov, dali popise sestaviti na njegov račun, njega pa bodo mimo tega še kaznovali. Kastavskemu administratorju pl. Weissenthurnu je deželno glavarstvo sporočilo, da je znano njegovo kaznivo ravnanje in da ga bodo za toliko časa vtaknili v ljubljanske zapore, dokler ne bo opravil predpisanega dela. Le gospostvo Tržič in graščina Soteska še nista v začetku leta 1782 poslali konskripcijskih razpredelnic. Zato je deželno glavarstvo ukazalo, naj pošljeta okrožna urada v Ljubljani oziroma Novem mestu takoj na stroške teh dveh graščin k njima kazenska sla, ki naj bi ostala tam toliko časa, dokler ne bi prejelo deželno glavarstvo manjkajočih seznamov.

Leta 1789 je ljubljanski okrožni glavar ugotavljal, da morajo komisariatom vedno groziti in jih vzpodbujati, s čemer so sicer dosegli očitno izboljšanje njihovega poslovanja v celoti, ne pa popolnega uspeha pri posameznih komisariatih. Bil je mnenja, da kaj takega sicer tudi ni bilo mogoče pričakovati, ker so imeli uradniki tako številne naloge in ker so morali prvenstveno posvečati pozornost pripravam na novi davčni sistem, kar je veljalo tedaj kot najpomembnejša naloga komisariatov sploh.³⁶

Spčetka so imeli težave tudi glede odnosa podložnikov do nabornih okrajnih komisariatov. Tako je javilo leta 1788 okrožnemu uradu več komisarjev v ljubljanskem okrožju, da podložniki ne upoštevajo njihovih ukazov. Zato je naročil okrožni urad župnikom, naj pojasnijo s prižnico, da poslujejo naborni okrajni komisarji na ukaz okrožnega urada, od katerega imajo tudi pooblastilo, da ukrepajo na podlagi predpisov, ne da bi jim bilo potrebno o tem obvestiti zemljiška gospostva: župniki naj bi prav tako pojasnili, da imajo od nabornih okrajnih komisarjev korist tudi zemljiška gospostva, ker ne morejo le ta vedno in tako hitro obvestiti podložnike o deželnoknežjih ukazih, kot je to pogosto potrebno, niti ne morejo nad-

³⁵ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: št. 1497, 1498, 1504, 1549, 1550, 2388, 2646, 2779; idem, fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1781: št. 230, 1239, 1762.

³⁶ H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage, AOG, 102, 1913, str. 32; ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: brez št. (9. 6. 1780); fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1781: 338, 387, 323, 326, 635, 854, 264, 1239, 1481, 1648; 1782: 124; ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789, priloga; A. Brusatti, Die Stellung der herrschaftlichen Beamten in Österreich in der Zeit von 1780—1848, VSWG, 45, 1958, str. 505—516.

zirati, kako jih podložniki izpolnjujejo, ker so pogosto imela podložnike raztresene v vseh treh okrožjih.³⁷

Odgovor na vprašanje, koliko so smeli naborni okrajni komisarji ukazovati drugim zemljiškim gospodvom, daje primer brdskega upravitelja Martina Urbančiča, ki je leta 1780 zahteval, naj bi ukazali ljubljanski komendi nemškega viteškega reda in ljubljanskemu palatinatu, da bi mu pomagala pri sestavljanju konskripcijskih spisov. Zahtevo so odbili z utemeljitvijo, da sme zahtevati od drugih zemljiškogospodskih uradnikov le pomoč v tistih zadevah, ki so jih opravljali v drugih avstrijskih deželah tim. rihtarji in ki so se tikale zlasti poizvedb in prijav. Grof Blagay, svetnik deželnega glavarstva je ob neki priložnosti pripomnil: če bi smel tak uradnik — mišljen je bil naborni okrajni komisar — ravnati z dominiji po lastni volji, bi rodilo to same sitnosti in nepravilnosti.³⁸

Razširitev pristojnosti nabornih okrajnih komisariatov

Prvotno so naloge nabornih okrajnih komisariatov določili takole: vodstvo konskripcije in revizije ter oštevilčenje hiš. Ob njihovi ustanovitvi so npr. na Kranjskem izrecno naglasili, da nimajo komisariati pravice vtlakavati se v samo novačenje; to naj bi ostalo še nadalje pridržano zemljiškim gospodvom. Toda že leta 1787 so v ljubljanskem okrožju naložili komisariatom, da nabirajo rekrute.³⁹

Deželni stanovi so nasprotovali opisanemu širjenju pristojnosti nabornih okrajev. Najprej so se leta 1787 kranjski stanovi pritožili na notranje-avstrijski gubernij v Gradcu z zahtevo, da bi prepovedali nabornim okrajnim komisarjem nabirati rekrute brez vednosti zemljiških gospodov. Gubernij je zahtevo zavrnil z obrazložitvijo, da so komisarji sicer dolžni javiti izbrane rekrute njihovim zemljiškim gospodvom, upravičeni pa so jih izbirati brez vednosti gospodov. Stanovi so v svojem odgovoru na to sporočilo gubernija pripomnili, da pomeni tako poslovanje komisarjev kršitev pravic zemljiških gospodov. Januarja 1790 so se kranjski deželni stanovi ponovno pritožili v zadevi novačenja. Sklicevali so se na stanovske pravice, na podlagi katerih naj bi smela edino zemljiška gospodstva izvrševati kakršnokoli pravico nasproti lastnim podložnikom. Zatrjevali so, da s takim ravnanjem pritrjujejo podložnikom glede njihovega zmotnega mnenja, da so od svojih zemljiških gospodov neodvisni in da ni treba plačevati gospodvom nobenih dajatev. To mnenje naj bi bilo tedaj splošno razširjeno. Tudi naj bi podložniki povsem pametno sklepali, da je vsa njihova odvisnost od zemljiških gospodov pretrgana, ker je prišlo do spremembe pri nabiranju rekrutov prav v času, ko so uvažali novi zemljiški davek (s l. 11. 1789), ki ga tudi niso več pobirala zemljiška gospodstva. Gubernij pa je zavrnil pritožbo, ki so jo ponovno vložili kranjski deželni stanovi v istem letu (aprila 1790).⁴⁰

Poleg vojaških so povečevali komisariatom naloge tudi na drugih področjih. Osnovo za to je predstavljal dvorni dekret z dne 8. 6. 1785, ki je naložil tudi nabornim okrajnim komisariatom razglašanje zakonov in drugih predpisov (ob nedeljah in praznikih pred cerkvenimi obredi v šoli ali v kakšni drugi hiši) ter nadzor nad njihovim izvajanjem; zemljiški gospodje

³⁷ ZAL-Ljubljana, Mestna občina Lj., reg. 1784–1790, fasc. 33 (stara oznaka: 80), 31. 8. 1788; ASRS, Gr. XVIII (Turn ob Ljublanici), Sammlung der landesfürstlichen Verordnungen von denen Gütern Thurn an der Laibach und Thurnau von Anno 1787–1792, št. 4216/2015.

³⁸ ASRS, Gr. IV (Boštanj), fasc. 5 (Blagayevi referati V), 1781, št. 372.

³⁹ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1780, št. 29; Gr. IV (Boštanj), fasc. 4 (Blagayevi referati IV), 1780: št. 841; ASRS, Kranj. dež. stan., 18/1787, št. 930, 977; idem 18/1788, št. 725.

⁴⁰ ASRS, Kranj. dež. stan., 18/1787, št. 930, 977; idem 18/1788, št. 725; idem 18/1790, št. 37, 87, 168, 284.

so imeli to nalogo že od prej. Ta predpis je praktično omogočal okrožnim uradom, da so vedno več zadev urejali po nabornih okrajnih komisariatih in ne več preko zemljiških gospostev.⁴¹

Predvsem je šlo za različne javne služnosti. Tako so pričeli leta 1788 komisariati sodelovati tudi pri porazdeljevanju priprave za vojaštvo med podložnike, pri nastanitvah vojaštva in pri porazdeljevanju dobav za prekrbo vojaštva, zlasti naturalij (sena, žita, ovsā idr.). Pripravo za vojaštvo je npr. leta 1788 razpisal novomeški okrožni urad po nabornih okrajnih komisariatih, medtem ko so jo v ljubljanskem okrožju še nadalje porazdeljevali po zemljiških gospostvih. Ljubljanski okrožni glavar je namreč nasprotoval, da bi komisariati odredili vojaško pripravo, češ da je vsak komisariat obenem tudi zemljiško gospostvo in bi se stalno pojavljale upravičene ali neupravičene pritožbe, da komisariat prizanaša lastnim podložnikom pri pripravi.⁴² S 1. 3. 1790 pa je pričel tudi ljubljanski okrožni urad razpisovati vojaško pripravo, cestno tlako in druge obveznosti, ki so jih morali opravljati prebivalci občin, po komisariatih.⁴³ Skrb za javne služnosti je dala podlago za nastanek blagajniškega poslovanja komisariatov. Obračun prejemkov in izdatkov so morali predložiti vsako leto okrožnemu uradu v potrditev.

Nadalje je leta 1789 naročil ljubljanski okrožni urad, da morajo naborni okrajni komisariji skrbeti glede varstva proti požarom ter da morajo priporočati sajenje krompirja.⁴⁴

Razne druge oblike organov na stopnji okrajev

Poleg nabornih okrajnih komisariatov so se razvile tudi za druga področja, ki jih je država razglasila za svojo domeno, razne oblike organov na nižji stopnji od okrožja. Tako področje je bil sanitarni nadzor, za katerega se je država — enako kot pri konskripcijskih zadevah — naslonila na zemljiška gospostva. Kjer so bili med seboj pomešani podložniki različnih zemljiških gospostev, naj bi poverili naloge sanitarnega nadzora določenim zemljiškim gospostvom kot sanitarnim komisariatom (sanitarnim gosposkam). Na Kranjskem so sprva poverili to nalogo deželskim sodiščem, najkasneje leta 1789 pa so bili sanitarni komisariati npr. v ljubljanskem okrožju že združeni z nabornimi okrajnimi komisariati.⁴⁵

Na štajerskem imamo sanitarne komisariate organizirane že leta 1763 in za razlikovanje od podrejenih krajevnih organov so jih sprva imenovali višji sanitarni komisariati. Na podlagi uredbe mariborskega okrožnega urada z dne 14. 7. 1778 so vpeljali v okrožju novo razdelitev območij sanitarnih komisariatov, ki so imela za osnovo župnije.⁴⁶

Red za posle na deželi iz leta 1787 je naložil nabornim okrajnim komisariatom nadzor nad njegovim izvajanjem ter odločanje v sporih med posli in njihovimi gospodarji.⁴⁷

⁴¹ ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 12. 11. 1783; ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1785; ASRS, Gub., reg. 1784—1790, fasc. 1, brez št. (30. 6. 1786); ASRS, Gr. XVIII (Turn ob Ljubljani), Sammlung der landesfürstlichen Verordnungen bei denen Gütern Thurn an der Laibach und Thurnau von Anno 1787—1792, št. 157/2060, 304/5030; H. G. Hoff, Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogtume Krain, I, Laibach 1808.

⁴² Spisi graščin iz teh let; ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789, priloga.

⁴³ ASRS, Gr. Turn pod Novim gradom, navodilo okrož. urada Lj., 21. 1. 1790.

⁴⁴ ASRS, Gr. Dol, škafka 43: 4. 11. 1799.

⁴⁵ ASRS, Gub., reg. 1784—1790, repertorij v zdravstvenih zadevah; ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789, priloga.

⁴⁶ SLA, Repr. und Kam., Registratur Repertorium 1763, 73 r. 76 r.

⁴⁷ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., 29. 9. 1787; ASRS, Kranj, dež. stan., reg. 1783—1792, fasc. 18, snopeč 3, 14. 9. 1792; Gr. Krumperk, akti gospostva in nabornega okraja, fasc. I—IV.

Ko so v letu 1789 vpeljali novo policijsko organizacijo, so za upravljanje policijskih zadev na podeželju predvideli okrajne policijske komisarje. Kot policijske zadeve so razumeli skrb za varnost, нравstveno stanje, zdravstvo, ubožce, obrt, posle in pred požari. Tovrstno poslovanje so urejale posebne instrukcije (patent z dne 5. 11. 1789).⁴⁸

Nekaj podobnega srečujemo tudi na področju osnovnega šolstva, ki so ga postopoma podržavili. Splošna šolska uredba z dne 6. 12. 1774 je določala, da morajo gospostva postavljati tim. krajevne šolske nadzornike. Njihova naloga je obsegala skrb za šolska poslopja in opremo, niso pa imeli nobene povezave s samim poukom in se v to niso smeli vtikavati. Po šolski uredbi naj bi postavili v mestih magistrati kakega meščana za šolskega nadzornika. V majhnih mestih, trgih in na deželi pa naj bi nadzornike izbirali med župniki, graščinskimi upravniki ali kakimi drugimi za šolo vnetimi možmi.⁴⁹

Na podlagi uredbe notranjeavstrijskega gubernija z dne 29. 8. 1787 so mogli, kjer je bilo to mogoče, postaviti kot šolske nadzornike naborne okrajne komisarje. Kjer pa je bilo v okraju več šol, si je mogel komisar poiskati v kraju, kjer je bila šola, med možmi, ki so se spoznali na šolstvo in so bili priljubljeni med vaščani, svoje pomočnike. Moral pa je naborni okrajni komisar jamčiti zanje in predhodno prijaviti okrožnemu uradu, da jih je potrdil in imenoval.⁵⁰

Gosposke, pristojne za takoimenovana politična zločinstva

Kazenski zakonik z dne 13. 1. 1787 je vpeljal razlikovanje med kazenskimi (kriminalnimi) zločinstvi, to je kaznivimi dejanji, in med političnimi zločinstvi, to je upravnimi prekrški. Patent z dne 13. 9. 1787 je na podlagi kazenskega zakonika naložil skrb za ugotavljanje, odkrivanje in izsleditev tako kazenskih kot političnih zločinov ter preiskavo, izrekanje sodbe in skrb za izvrševanje kazni zaradi političnih zločinov tim. političnim gosposkam.⁵¹ Notranjeavstrijski gubernij je 23. 1. 1788 pojasnil, da je treba razumeti kot politične gosposke zemljiška gospostva, ki so dolžna skrbeti za to, da se njihovi podložniki ravnaajo po zakonih. Zaradi velike raztresenosti podložnikov pa so od nekdanj izvajala višje politično (policijsko) sodstvo deželska sodišča in obgradja.⁵² Glede na to so koroški okrožni uradi in koroški širši stanovski odbor postavili vprašanje, na katera oblastva je treba prenesti izvajanje gornjih nalog. Stanovski odbor je menil, da zemljiškim gospostvom ni mogoče naložiti tega sodstva, ker ima marsikatero gospostvo svoje podložnike raztresene po vsej deželi. To naj bi bil razlog, da zemljiškim gospostvom tega do tedaj tudi ni bilo treba izvajati. Deželska sodišča in obgradja bi bila za to primernejša. Izrazil pa je bojazen, da se bodo skušali deželskosodni gospodje znebiti — zaradi izdatkov, ki bodo s tem zvezani — te obveze; vsi deželskosodni dohodki, iz katerih se naj bi krili ti stroški, so bili namreč ukinjeni.⁵³ Dvorno oblastvo je z dekretom z dne 29. 7. 1788 pojasnilo, da bodo deželska sodišča, ko bodo uredili nova kazenska sodišča, docela odpravili, gospostvom oziroma nabornim okrajnim

⁴⁸ J. Tschinkowitz, Darstellung, I; str. 400–401; ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1789, št. 123.

⁴⁹ G. Stres, Osnovna šola na Slovenskem pred 200 leti, Ob 200-letnici splošne šolske naredbe 1774–1805, Slovenski šolski muzej v Ljubljani, Ljubljana 1974, str. 20.

⁵⁰ ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789; ASRS, Gr. XVIII (Turn ob Ljubljani), Sammlung der landesfürstlichen Verordnungen bei denen Gütern Thurn an der Laibach und Thurnau von Anno 1787–1792, št. 304/5030.

⁵¹ KLA, Kärnt. Landst., C–I, škatla 115/2, 13. 9. 1787.

⁵² KLA, Kärnt. Landst., C–I, škatla 115/2, 23. 1. 1788; G. Göth, Das Herzogthum Steiermark, I. Band, Wien 1840, str. 92.

⁵³ KLA, Kärnt. Landst., C–I, škatla 115/2, 12. 2. 1788.

komisarjem pa ni mogoče naložiti gornjih nalog; eno in drugo je opravilo zemljiških gospostev, ki morajo kot politične gosposke po instrukciji z dne 21. 2. 1787 in po patentu z dne 13. 9. 1787 politična zločinstva preiskati in kaznovati.⁵⁴

Na podlagi dvornega dekreta z dne 21. 2. 1789 pa so na splošno določili, da naj kaznujejo zemljiška gospostva politična zločinstva, dokler ne bodo bolje razdeljeni naborni okraj in določene nove politične okrajne gosposke.⁵⁵

Davčni okraji

V zvezi s pripravami na novi sistem zemljiškega davka so potrebovali organe, ki bodo neposredno vodili dela pri izdelavi davčnega katastra. Zato so postavili — na območju notranjeavstrijskega gubernija na podlagi uredbe tega gubernija z dne 3. 11. 1784 — posebne gosposke (dominije) za vodstvo davčne regulacije.⁵⁶ V Notranji Avstriji so praviloma določili kot gosposke za vodstvo davčne regulacije zemljiška gospostva in mesta, ki so upravljala naborni okrajni komisariat.⁵⁷ Na Kranjskem so oprostili tega vodstva mesto Kranj ter gospostvi Nadlišek (Pajkovo) in Gutnek, k vodstvu pa so pritegnili gospostvo Podturn, ki sicer ni imelo komisariata. Ponekod je prišlo tudi do manjših razlik med območjem, za katerega so vodila gospostva izdelavo katastra, in med njihovim nabornim okrajem (na Kranjskem v 14 primerih). Gosposke, ki so vodile davčno regulacijo, so smele k delu pritegniti ostala večja gospostva in pomembnejše župnije v okraju, morale pa so jamčiti za njihovo poslovanje. Do takih pritegnitvev je prišlo iz razloga, ker so postavili načelo, da naj bo posamezni uradnik neposredno udeležen pri izdelavi katastra za območje z največ 400 hišami. Tako je v dolenjskem okrožju sodelovalo pri izdelavi katastra skupno 139 gospostev.⁵⁸

Na Goriškem in Gradiškem so naložili dela pri davčnem katastru jurisdikcijam.⁵⁹

Gosposke, ki so vodile davčno regulacijo, so zaključile svoje delo leta 1789; nišo pa se razvile v redna davčna oblastva, ker so v ta namen ustanovili nove posebne organe.⁶⁰

S 1. 11. 1789 je stopil v veljavo novi sistem zemljiškega davka; namesto starega davka in kontribucije so vpeljali deželnoknežji zemljiški davek, ki je temeljil na katastrskem donosu zemljišč. Na podlagi patenta z dne 10. 2. 1789 so poverili nadzor nad zbiranjem davkov zemljiškim gospostvom; kjer gospostva niso imela zaključenih območij, je bilo predvideno, da bodo nadzirala zbiranje davkov gospostva, ki jih bodo v ta namen posebej določili. Za zbiranje davkov so morala gospostva nastaviti posebnega uradnika,

⁵⁴ KLA, Kärnt. Landst., C—I, škatla 115/2, 12. 9. 1788.

⁵⁵ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1789, št. 23.

⁵⁶ ZAL-Lj., Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 33 (stara oznaka: 80), 26. 11. 1784.

⁵⁷ OSA-HKA, Josephinische Steuerregulierungs Acten, Innerösterreich I/22, 8. 3. 1785; ZAL-Lj., Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 10, 25. 2. 1785; M. Wutte, Die bildung der Gemeinden, CI, 113, 1923, str. 19.

⁵⁸ ZAL-Lj., Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 33 (stara oznaka: 80), 26. 11. 1784; idem, fasc. 10, 17. 5. 1785; M. Miklavčič, Predjožefinske župnije, GMDS XXV—XXVI, 1944—1945, str. 39—47; Da je mesto Kranj npr. še nadalje imelo naborni okraj prim. Odredbe okrožnega urada mestu Kranju — prepisi odredb glede šol, 12. 8. 1788, Slovenski šolski muzej, mapa št. 618; pomota je pri J. Zontar, Razvoj uprave in sodstva na območju Kranja od srede 18. stoletja do srede 19. stoletja, 900 let Kranja, Kranj 1960, str. 203—204; ASRS, Jožefinski kataster za Kranjsko.

⁵⁹ Tabellarischer Entwurf über die sämtlichen in den gefürsteten Grafschaften Görz und Gradisca bestehenden, dann in Ansehung des Fassionsgeschäftes vorzunehmenden Gemeind-Eintheilungen, 1785, pri M. Miklavčič, Predjožefinske župnije, GMDS XXV—XXVI, 1944—1945, str. 3—64; Erläuterungen zum Historischen Atlas, str. 274.

⁶⁰ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1789, št. 15 in 98; ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), 6. 4. 1789; ZAL-Lj., Mestna občina Lj., reg. 1784—1790, fasc. 33 (stara oznaka: 80), 12. 5. 1789; A. Mell, Grundriss, str. 624—625.

davčnega prejemnika in sicer na stroške občin, izbor davčnega uradnika pa je bil prepuščen gospostvu. Omenjene občine so bile najmanjše teritorialne enote, ki so jih ustanovili z uveljavitvijo novega davčnega sistema.

Že na podlagi patenta z dne 17. 9. 1789 so dodatno določili, da novega davka ne smejo zbirati zemljiška gospostva, marveč da je treba v ta namen postaviti posebne deželno knežje davčne prejemnike. Območja teh davčnih prejemnikov, tim. davčne okraje, so določili na podlagi občin in se pri njihovih območjih niso ozirali na obstoječe naborne okraje.⁶¹ Po številu je bilo davčnih okrajev bistveno manj kot pa upravnih nabornih okrajev in sicer je njihovo število znašalo:⁶²

Okrožje (v takratnem obsegu)	Davčni okraji
Beljak	15
Celje	16
Celovec	14
Gorica	8
Ljubljana	7
Maribor	13
Novo mesto	13
Postojna	12

Na območju Trsta novega davčnega sistema in s tem tudi nove davčne uprave niso vpeljali.⁶³

Davčni prejemniki so bili deželno knežji (državni) uradniki, ki so prejemali od države stalno plačo in so imeli svoj sedež v večjih krajih. Izrecno so jim prepovedali, da bi imeli uradne prostore pri zemljiških gospostvih. Celo stanovati niso smeli v graščini niti v primeru, da bi plačevali najemnino. Sploh pa niso smeli biti posredno ali neposredno v službi zemljiškega gospostva ali kakih drugih privatnih službi.⁶⁴

Razvoj okrajev okoli leta 1790

Očitno je, da so imeli v letu 1789 v načrtu novo obliko okrajev. Ob tem je bila predvidena povezava upravnih z davčnimi okraji, pa tudi s sodstvom,⁶⁵ kar smo omenjali že pri gosposkah za tim. politična zločinstva. Tako pri patrimonialnih kot pri deželskih sodiščih so pričeli leta 1784 pripravljati organizacijske spremembe. Morda je bila leta 1789 mišljena ustanovitev oblike okrajev, podobne tisti, ki so jo uvedli 25 let kasneje na območju dotedanjih Ilirskih provinc (leta 1814) in o kateri bomo govorili kasneje. Vsekakor je bila predvidena tudi boljša razdelitev območij okrajev, ki naj bi temeljila na katastrskih občinah. Te načrte pa je, enako kakor nekatere druge, prehitel konec reformnega delovanja s smrtjo Jožefa II.

Po nastopu vlade Leopolda II. so najprej odpravili reforme na področju zemljiškega davka in urbarialnih obveznosti. Na podlagi dekreta dvorne pisarne z dne 22. 3. 1790 so preklicali davčno in urbarialno regulacijo. Zato so bili v naslednjih dneh s posebnimi dekreti dvorne pisarne ukinjeni tudi okrajni davčni prejemniki. Sledili so javni razglesi o ponovni uvedbi prejšnjega davčnega in urbarialnega sistema (na Goriškem z dne 26. 4. 1790, na štajerskem z dne 5. 5. 1790, na Kranjskem z dne 20. 5. 1790 in na Koroškem

⁶¹ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov, 1789, št. 15, 98.

⁶² J. H. Kindermann, Beiträge zur Vaterlandskunde.

⁶³ J. H. Kindermann, Beiträge zur Vaterlandskunde, str. 359.

⁶⁴ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov, 1789; ASRS, Gr. XXV (Turn pod Novim gradom), okrožnica Lj. 20. 10. 1789.

⁶⁵ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., knjiga patentov 1789, št. 23; s. d., omenja se tozadevna okrožnica z dne 12. 5. 1789, ZAL-Lj. Mestna občina Lj., reg. 1784–1790, fasc. 33 (stara oznaka: 80); ASRS, Okrož. urad Lj., fasc. 1 (Agende okrožnega urada), ad 6. 4. 1789.

z dne 10. 6. 1790).⁶⁶ Bivši davčni prejemniki so postali sedaj sumljivi; očitali so jim, da so vzpodbujali podložnike k ohranitvi novega davčnega in urbarialnega sistema in k zmanjšanju ali odpravi urbarialnih obveznosti. Zato so morali na podlagi uredbe dvornega oblastva z dne 28. 5. 1790 celo voditi nad njimi poseben nadzor.⁶⁷ Proti bivšim davčnim prejemnikom so sedaj nastopali kakor proti sovražnikom države in javnega reda. Ostali pa so naborni okraji in druge oblike okrajev, kljub zahtevam deželnih stanov, da jih odpravijo.

Na podlagi ukaza dvorne pisarne z dne 11. 3. 1791 so morali sicer preiskati, potem ko bo sklenjen mir s Turčijo, pritožbe vseh deželnih stanov, ki so jih poslali glede nepravilnosti v konskripcijskih zadevah.⁶⁸ V letu 1792 so ponovno zahtevali od deželnih stanov, da sporočijo morebitne nepravilnosti glede nabornookrajnih zadev. Odbor kranjskih deželnih stanov se je zavzel za odpravo nabornih okrajnih komisariatov. Svoje stališče je utemeljeval s tem, da deželna ustava ne dopušča prenašati na naborne okraje vseh upravnih zadev brez kakršnihkoli omejitev; zato bi si morali zemljiška gospodstva in naborni okraji posle deliti. Ker pa taka delitev onemogoča dobro upravo, naj bi sploh vse poslovanje prenesli na zemljiška gospodstva.⁶⁹ V spomenici vladarju glede državne ureditve so kranjski deželni stanovi poudarili, da gre zemljiškim gospodstvom pravica glede vseh javnih in državnih uredb v njihovem okraju. Zemljiška gospodstva jamčijo državi za kontribucijo, zato pa imajo pravico zastopati svoje podložnike. Po predlogu kranjskih deželnih stanov, ki seveda ni bil upoštevan, naj ne bi sicer ničesar spremenili v bistvu obstoječega sistema, le kantone naj bi docela ukinili, konskripcijske in nabornookrajne posle pa naj bi opravljala zemljiška gospodstva sama.⁷⁰ Štajerski deželni stanovi še po enem letu niso poslali svojih pripomb. Morebitni kasnejši odgovor ni znan.⁷¹

Posamezna kranjska zemljiška gospodstva, ki so vodila naborni okrajni komisariat, so navajala kot nepravilnost, da morajo nositi stroške za ves okraj sama. Prispevati bi morali vsi dominiji v sorazmerju s številom podložnikov v okraju. Druga gospodstva so zopet opozarjala na nesorazmerno velikost okraja, ki je bil dodeljen posameznim gospodstvom v primerjavi z njihovimi dohodki. Nekatera gospodstva, ki so bila enako ali pa še bolj premožna, sploh niso dobila v upravo komisariata. Zato so predlagali, naj bi izvedli novo porazdelitev nabornih okrajev, kjer naj bi služil kot osnova dohodek gospodstev. Končno so očitali tedanji razdelitvi nabornih okrajev še to, da niso imeli nekateri komisariati svojega sedeža v nabornem okraju.⁷²

Na Dunaju so zahtevali tudi poročila okrožnih uradov o nabornih okrajnih komisariatih. Ljubljanski okrožni glavar Jožef Semen ni imel pripomb glede ureditve nabornih okrajev. Odgovoril je, da mu niso znane nobene tako pomembne napake, ki bi zahtevale odpravo, oziroma spremembo obstoječega sistema. Osnova vseh napak je po njegovem mnenju ležala bolj v nepravilnem ravnanju posameznih komisariatov kot pa v sistemu samem. Postojnski okrožni glavar Jožef pl. Kreitzberg je bil mnenja, da so bili naborni okraji mnogo preveliki, zaradi česar so bila naborna okrajna gospodstva preveč obremenjena z upravnimi posli. Zato je menil, da bi bilo

⁶⁶ J. Zontar, Kmečki upori ob davčni in urbarialni regulaciji in njeni odpravi v letih 1789 in 1790, K XX/1973, 1. str. 13—14.; M. Wutte, Die Bildung der Gemeinden, CI, 113, 1923, str. 22; C. Morelli di Schönfeld, Istoria della Contea di Gorizia, IV, Gorizia 1856, str. 219.

⁶⁷ ASRS, Gr. XXV (Turn pod Novim gradom), okrožnica okrožnega urada, Lj. 27. 6. 1790.

⁶⁸ H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage, AÖG, 102, 1913, str. 24; ÖSA-VA, Ver. Hofk., III-A-8, škatla 499, 164 ex marec 1791.

⁶⁹ M. Wutte, Die Bildung der Gemeinden, CI, 113, 1923, 1. str. 26.

⁷⁰ ASRS, spomenica, 13. 12. 1792, Rkp. 5 c/117.

⁷¹ H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage, AÖG, 102, 1913, str. 24.

⁷² ASRS, Kranj. dež. stan., reg. 1783—1792, fasc. 18, snopič 3, 17. 5. 1791 in 20. 5. 1791.

potrebno napraviti novo upravno razdelitev tako, da bi bili naborni okraji mnogo manjši. Iz tega razloga naj bi k vodstvu nabornih okrajnih poslov pritegnili še druga gospostva in imenja. Dolenjski okrožni glavar Janez Sigmund pl. Coppini je odgovoril, naj bi obdržali vse tako, kot je bilo, ker ne bi bilo lahko najti kaj boljšega.⁷³

Nadaljnji razvoj pristojnosti nabornih okrajnih komisariatov

V nadaljnjem razvoju so naborni okrajni komisariati vse bolj pridobivali na pomenu kot splošna upravna oblastva prve stopnje, med drugim so tudi druge okrajne ustanove vedno bolj združevali z nabornimi. Tako so leta 1793, ko so ustanovili posebna policijska oblastva, poverili nabornim okrajnim komisariatom skrb za policijo na podeželju (izven deželnega glavnega mesta) v smislu patenta z dne 5. 11. 1789, in sicer za varnostno, npravstveno, zdravstveno, protipožarno, ubožnostno, obrtno in poselsko policijo. S tem je prišlo na naborne okrajne komisariate tudi izvajanje deželnih vizitacij, ki so obsegale zlasti lovljenje in pregon t. im. vagabundov, kar je bila do tedaj naloga deželskih sodišč.⁷⁴ Isto leto so dodelili nabornim okrajnim komisariatom tudi šolski nadzor.⁷⁵ Nanje so prenesli tudi kaznovanje t. im. političnih zločinov (na novo je to področje pod imenom težki policijski prestopki urejal kazenski zakonik, ki je bil objavljen 3. 9. 1803 in je stopil v veljavo s 1. 1. 1804).⁷⁶ Nadalje so oblastva na višjih stopnjah v vedno večji meri izdajala nabornim okrajnim komisariatom naročila glede gradnje cest in zgradb raznih vrst, sestavljanje periodičnih in statističnih prijav, zbiranja za ponesrečence in nudenja pomoči. Ob vojnih dogodkih leta 1797, 1805 in 1809 so prišle v ospredje vojaške naloge komisariatov. Med temi novimi obveznostmi so bile preskrba prebivalstva z živil, ki mu je vojaštvo rekviriralo zaloge, kopanje strelskih jarkov in leta 1809 organiziranje deželne brambe.⁷⁷

Tako so šteli že v letu 1793, da so nabornim okrajnim komisariatom dodeljeni vsi upravni posli in da predstavljajo upravna oblastva na prvi stopnji.⁷⁸ Zaradi tega so zanje vedno bolj uporabljali naziv okrajni komisariat. Okrajne komisariate so pričeli navajati tudi v uradnih šematizmi, ki so jih objavljala deželna oblastva (za Kranjsko od leta 1795 dalje).

Na Goriškem in Gradiškem so dobile naloge okrajnih komisariatov tamnejše jurisdikcije, ki so jih leta 1788 koncentrirali, leta 1792 pa določili, da opravljajo upravne naloge poleg centralnih jurisdikcij še gospostva žablje, Spodnji Rihemberk in Ajdovščina glede na to, ker je pri njih obstajala podložniška odvisnost.⁷⁹

Položaj okrajnih komisariatov je postal tako trden, da je mariborski okrožni glavar v svojem predlogu glede izboljšave ureditve okrajnih komisariatov z dne 23. 9. 1801 (in starejše poročilo z dne 12. 1. 1800) menil, da bi bilo nujno naborne okraje ali politične okrajne gosposke za vedno sprejeti v deželno ustavo in kolikor mogoče razširiti njihovo področje na račun zemljiških gospostev. Gospostvom naj bi odvzeli vse pravice z izjemo tistih,

⁷³ ASRS, Kranj. dež. stan., reg. 1783—1792, fasc. 18, snopič 3, 22. 9. 1792, 26. 9. 1792 in 6. 10. 1792.

⁷⁴ ASRS, Polic. dir. v Lj., Repertorium über die geheimen Polizei Akten 1791—1800; Samostan I (Stična), fasc. 1, okrožnice novomeškega okrožnega urada, 18. 5. 1793; F. Walter, Die Organisierung der staatlichen Polizei unter Kaiser Josef II, MVGSW, VII, 1927, str. 22—53. C. Wanggo, Practische Anleitung die Werbbezirksgegenstände nach Vorschrift der ergangenen Gesetze zu besorgen, II, Graz 1818, str. 303.

⁷⁵ F. Raisp, Pettau Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung, Graz 1858, str. 187.

⁷⁶ J. Tschinkowitz, Darstellung I, str. 401, 436.

⁷⁷ ASRS, Gr. Krumperk, akti gospostva in nabornega okraja; Gr. Ribnica, fasc. 54 (naborni okraj); Gr. Bled, fasc. naborni okraj.

⁷⁸ F. Raisp, Pettau Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung, Graz 1858, str. 187.

⁷⁹ Instanzen Schematismus vom Herzogthume Krain, der Grafschaften Görz und Gradiska, 1806, 1807.

ki so se nanašale le neposredno na podložniško zemljo, in jih prenesli na naborne okraje; na ta način bi zemljiškim gospodvom odvzeli tudi pobiranje različnih davkov, kot so bili davek na dolžniške terjatve, glasbena naklada, prispevki za normalke, mesna naklada, prispevek na mlinske kamne in razredni davek, kakor tudi sodstvo nad nestalno naseljenimi osebami. Leta 1809 so komisariatom nabornih okrajev dodelili pobiranje stanovskih pristojbin.

Štajerski deželni stanovi so seveda temu ugovarjali. Pred uvedbo nabornih okrajev so bila zemljiška gospodstva edina neposredna sodna in politična gosposka svojih podložnikov. Kot so se na eni strani krčile pravice zemljiških gospodstev, so se na drugi strani povečevale pravice nabornih okrajev. To povečanje naj bi po mnenju stanov zavzelo tak obseg, da so bila zemljiška gospodstva že skoraj v položaju, v kakršnega naj bi jih želel pahniti mariborski okrožni urad in potrebno naj bi bilo le še zelo malo, da bi bila zveza zemljiških gospodstev s podložniki povsem ponižana na nizkotno razmerje nadležnega upnika in jeznega dolžnika. Zadeve, ki naj bi jih po predlogu okrožnega urada prenesli na okrajne komisariate, sicer ne bi bile take, da bi povzročile zhatno zmanjšanje dohodka zemljiških gospodstev, toda zaradi neprijetnih posledic, ki bi bile povezane s tem prenosom, nikakor ne bi mogla biti gospodstva do tega ravnodušna. Zaradi tako povečane moči nabornih okrajev naj bi bil vpliv zemljiških gospodstev na podložnike v tujih nabornih okrajih tako močno zmanjšan, da so si drug drugemu postali skoraj tujci. Ker morejo na ta način pričakovati podložniki od svojih zemljiških gospodstev le šibko zaščito, naj bi gospodvom le z nevoljo dajali dajatve. Kolikor pa bi področje zemljiških gospodstev le še nekoliko omejili, naj bi to povsem pretrgalo še zadnje niti že tako oslabiljene vezi podložništva; bati bi se bilo tudi tega, da se bodo skušali podložniki prej ali kasneje s silo znebiti zemljiških gospodov kot nadležnih, nekoristnih upnikov. Četudi je nevoljništvo že zdavnaj ugasnilo in podložnik ni bil več privezan na grudo, naj bi imela vez med gospodom in podložnikom še vedno širši pomen. Ta vez ni bila — v nasprotju z mnenjem okrožnega urada — omejena le na obveznosti, zvezane s podložnimi zemljišči. Razmerje zemljiškega gospodstva nasproti svojim podložnikom bi bilo treba po mnenju stanov primerjati s plemenito podobo gospodarja in njegovih domačih. Zemljiški gospod naj bi bil skupni oče svojim podložnikom; njihov vzajemni interes naj bi bil ta, da so najtesneje povezani, saj predstavljajo eno in edino celoto. Da je ta predstava pristna, naj bi dokazovala tudi obstoječa stanovska ustava, po kateri naj bi nastopali lastniki imenj v deželnem zboru ne le v svojem imenu, marveč tudi kot zastopniki svojih podložnikov.

Mariborski okrožni urad je predlagal tudi, da se okrajnim gosposkam dodeli pravica, da bi smeli uporabljati kazenska in prisilna sredstva, ki so bila dovoljena zemljiškim gospodvom na podlagi patenta z dne 1. 9. 1781. Štajerski deželni stanovi temu niso nasprotovali. Predlog okrožnega urada je zajel tudi vprašanje primerne odškodnine okrajnim gosposkam za opravljanje nabornih okrajnih poslov. Stanovi temu niso pritrdili, češ da bi to pomenilo za naborne okrajne gosposke le skromno in nezadostno olajšavo, zlasti še s predpostavko, da naj bi okrajne gosposke prejele odškodnino od dominijev, katerih podložniki so bili v njihovem nabornem okraju, morali pa bi plačati prispevek za svoje podložnike v tujih nabornih okrajih. S tem bi nastala številna medsebojna poračunavanja, ki pa so bila zelo osovražena. Ker ni bilo mogoče najti nobenega drugega fonda, niso dvomili, da

bodo gospodstva, ki so do tedaj brezplačno opravljala naborne okrajne posle, opravljala te tudi v bodoče brez plačila na račun patriotizma.⁸⁰

Vzporedno z razširitvijo pristojnosti okrajnih komisariatov so postavili tudi višje zahteve glede usposobljenosti uradnikov nabornih okrajnih komisariatov. Kandidati za naborne okrajne komisarje so morali dobiti od deželnega oblastva dekret o usposobljenosti glede jurisdikcije političnih zločinstev (oziroma težjih policijskih prestopkov), preden so jih mogli postaviti.⁸¹ S tem je postala določena stopnja izobrazbe pogoj za uradniško službo pri okrajnih komisariatih. Zaradi tega je zrasel pomen uradniške uprave, to pa je tudi prispevalo h krepitvi uradniške uprave sploh.

Upravne razdelitve okrajev v letih 1790—1809

Stalno so bile prisotne zahteve po boljši upravni razdelitvi nabornih okrajev. Pomemben vzrok za spremembe je predstavljala regulacija župnij (na Štajerskem v letih 1783/85, na Kranjskem v letih 1782/85), zaradi česar se meje okrajev niso več pokrivala z novimi mejami župnij. Ponekod na Štajerskem so okrožni uradi na svojo roko izvedli nekatere spremembe. Zato je leta 1794 tamkajšnji gubernij izrecno poudaril, da so možne spremembe nabornih okrajev le v nujnih primerih, nikakor pa ne brez pristanka deželnega oblastva.⁸²

Na Kranjskem so v letu 1792 ustanovili v ljubljanskem okrožju še dva okraja.⁸³ Postojnski okrožni glavar je tega leta sodil, da so okraji mnogo preveliki, zaradi česar bi bilo treba k vodstvu okrajev pritegniti še druga gospodstva. Pri novi razdelitvi na okraje pa se ne bi smeli ozirati na župnije, marveč bi morali oblikovati območja okrajev na podlagi združevanja naselij. Dejansko so med leti 1792 in 1795 tudi v tem okrožju povečali število okrajev, in sicer za enega (gospodstvo Snežnik).⁸⁴ Po tem času pa so tudi na Kranjskem zavirali spreminjanje razdelitve okrajev.

Samo s povečanjem števila okrajev ni bilo mogoče doseči primerne upravne razdelitve. Leta 1798 so preučevali potrebe po splošnem izboljšanju razdelitve nabornih okrajev na Kranjskem. Deželno glavarstvo je spraševalo okrožne urade, ali bi kazalo pri obstoječih okrajih napraviti določene spremembe.⁸⁵ Znan je primer iz leta 1801, ko so v ljubljanskem okrožju — zaradi boljše razdelitve območij okrajev — občino Želodnik prenesli iz okraja Čemšenik v okraj Tuštanj.⁸⁶ Leta 1799 je pripravil mariborski okrožni glavar predlog sprememb nabornih okrajev v svojem okrožju. Pri tem je bilo tudi že v ospredju vprašanje, ali naj bi izvršili spremembe v okviru območij župnij ali pa se naj ne bi več ozirali na te ozemeljske osnove.⁸⁷ Izvedbo takih predlogov pa so zaenkrat še odložili.

Mariborski okrožni urad je večkrat, ponovno pa ob pritožbi imenja Meljski dvor opozoril na nepravilnosti v razdelitvi nabornih okrajev. Ker da obstajajo po vsej Štajerski take nepravilnosti, ki izredno otežujejo posle okrožnih uradov in okrajnih gospod, je dvorna pisarna na podlagi dekreta

⁸⁰ SLA, Gub., 66/1804, ad št. 670 (1804: 2740, 14018).

⁸¹ J. Tschinkowitz, Darstellung I, str. 401, 436; C. Wanggo, Practische Anleitung die Werbbezirks-Geschäfte in Oesterreichs-deutschen Erblanden nach Vorschrift der ergangenen Gesetze zu besorgen. Ein Handbuch zum Gebrauche für Vorsteher der Bezirks-Commissariate, Bd. 1—2, Graz 1818; F. J. Schopf, Die Bezirksobrigkeiten in den innerösterreichischen Provinzen, deren Wirkungskreis und Amtshandlungen, mit besonderer Rücksicht auf Steiermark, Graz 1844, 3 Bd.; F. J. Schopf, Die Obrigkeiten in den innerösterreichischen Provinzen, deren Wirkungskreis und Amtshandlungen, mit besonderer Rücksicht auf Steiermark, Graz 1844.

⁸² H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage, AÖG, 102, 1913, str. 24—25.

⁸³ ASRS, Gr. (Krumperk), akti gospodstva in nabornega okraja Krumperk, fasc. I—IV, 1792, seznam hub v nabornem okraju.

⁸⁴ ASRS, Kranj. dež. stan., 18/1790, št. 295; Schematismus für das Herzogthum Krain 1795.

⁸⁵ ASRS, Gr. V (Ribnica), fasc. 54 (naborno gospodstvo), 3. 10. 1798.

⁸⁶ ASRS, Dež. glav. na Kr., indeks 1801.

⁸⁷ H. Pirchegger, Die Pfarren als Grundlage, str. 23—27.

z dne 27. 5. 1801 naložila, da razmislijo glede ustrezne rešitve na vsem štajerskem; zaradi vojnih dogodkov so morali to do tedaj odložiti. Mnoge okrajne gosposke so imele svoje sedeže celo na območju drugega okraja; mnogim so bile dodeljene občine, ki so ležale mnogo bližje drugi okrajni gosposki. Na tej podlagi so vsa okrožja izdelala predloge za boljšo ureditev območij nabornih okrajev (mariborsko okrožje leta 1801, druga okrožja leta 1802, z izjemo celjskega, ki je izdelalo predlog leta 1804). Kot osnovo upravne razdelitve pa niso več upoštevali župnije, marveč občine. Graški okrožni urad je celo predlagal, da bi delili nekaj občin.⁸⁸

Dve leti sta minili, ne da bi o tem sprejeli kako odločitev. Z vojaške strani pa so bili izrečeni ugovori proti pogostim odstopanjem od območij župnij, do katerih je prihajalo zaradi popravkov območij okrajev.⁸⁹

Leta 1804 je sprejel dvorni vojni svet novo splošno razdelitev nabornih ozemelj polkov; povod za to so dale teritorialne spremembe v zadnjem desetletju. Ozemeljske enote v okviru nabornih območij polkov, od tedaj na splošno sekcije, imenovane, niso bile več vezane na posamezne čete; za Notranjo Avstrijo so določili na vsako območje polka po štiri ali šest sekcij.⁹⁰

V letu 1804 so morali okrožni uradi pripraviti predloge razdelitev na sekcije. To je pomenilo, da so morali skržiti obstoječe število kantonov na predpisano število sekcij. Sprva so postavili načelo, da pri razdelitvah na sekcije ne smejo deliti nabornih okrajev in župnij.⁹¹ Celjski okrožni urad je upošteval načelo in se je zato tudi tam, kjer je do tedaj že prišlo do odmikov od območij župnij, zopet naslonil na cele župnije. Pri tem pa je le toliko upošteval predlagane izboljšave glede območij nabornih okrajev, da je napravil porazdelitev po dejansko obstoječih župnijah in ne po prejšnjih (t. im. predjožefinskih), po katerih so do tedaj vodili konskripcijske popise; ni pa prišel novih lokalnih kuracij (dejansko 109, prej 96 župnij). Nadalje je zmanjšal prej obstoječe število okrajev od 59 na 46 s tem, da je odpravil naborne okraje, ki so jih upravljala mala imenja, glavne župnije ter nepomembni deželnoknežji trgi, ker niso razpolagali s tolikim imetjem, da bi mogli plačevati ali vzdrževati sposobne uradnike. Mariborski okrožni urad je pripravil delitev na sekcije na podlagi predloga izboljšane razdelitve okrajev iz leta 1801.⁹²

Dvorna pisarna je z dekretom z dne 7. 2. 1805 (za štajerska in koroška okrožja) sporočila odločitev dvornega vojnega sveta, da je treba upoštevati kot ozemeljsko osnovo sekcij naborne kraje, ne pa več župnij. To pa je predstavljalo podlago, da so lahko postala območja okrajev neodvisna od območij župnij. V nadaljnjem razvoju je to vodilo do stanja, ko so postala območja okrajev — potem ko so opravili potrebne izboljšave — bolj stabilna in ko je prihajalo do sprememb le v posameznih primerih. Graški okrožni urad se je sedaj dogovoril s konskripcijskim poveljstvom, kako bi odpravili nekatere nepravilnosti v razdelitvi okrajev, in sicer tiste, ki so bile najbolj opazne. Kot osnovo oblikovanja okrajev so vzeli občine. Spremembe so potrdili in 27. 2. 1805 tudi drugim okrožnim uradom na štajerskem naročili, da postopajo na enak način.⁹³

⁸⁸ SLA, Gub., 66/1804, ad št. 670 (1804: št. 2750, 2738 priloga; 1806: št. 2098).

⁸⁹ SLA, Gub., 66/1804, ad št. 670 (1805: št. 2098).

⁹⁰ A. Wrede, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*, II, Wien 1898; ASRS, Dež. glav. na Kr., 36/1804, št. 7271; SLA, Gub., 66/1804, ad št. 670 (1804: št. 2738, 14018; 1805: št. 6427, 8947; 1806: 23369); Erläuterungen zum Historischen Atlas, str. 45—46.

⁹¹ Dež. glav. na Kr., 36/1804, št. 7271; Erläuterungen zum Historischen Atlas, str. 45—46; SLA, Gub., 66/1804, ad št. 760 (Drž. knjigovodstvo guberniju v Gradcu 2. 11. 1804; 1805: št. 12245).

⁹² SLA, Gub., 66/1804, ad št. 670 (1805/št. 2098, 3385, mariborski okrožni urad guberniju 19. 10. 1804).

⁹³ SLA, Gub., 66/1804, ad št. 670 (1805: št. 3385, 3725).

Tudi na Kranjskem je prišlo do izboljšav pri razdelitvi nabornih okrajev. Kako so pri tem ravnali, je razvidno npr. pri nabornem okraju Čemšenik, kjer so izdvojili vasi Šentvid pri Lukovici, Vrbo, Imovico in Prevoje in jih dodelili okraju Brdo pri Podpeči.⁹⁴

Okraji na Kranjskem, Primorskem in v beljaškem okrožju po letu 1814

S prevzemom francoske organizacije uprave v letu 1811 so v Ilirskih provincah odpravili tudi naborne okraje. Po obnovitvi avstrijske oblasti pa so na podlagi organizacijske odredbe z dne 23. 6. 1814 zopet postavili v kranjskih okrožjih Ljubljana, Novo mesto in Postojna, v goriškem okrožju (vendar brez ozemlja na desnem bregu Soče, ki je še sodilo pod upravo italijanskega generalnega guvernerja) ter v beljaškem okrožju okrajna oblastva z imenom okrajne gosposke;⁹⁵ na podlagi organizacijske uredbe z dne 13. 9. 1814 so postavili okrajne gosposke tudi v okrožjih Trst in Reka.⁹⁶ Organizacija okrajnih oblastev je temeljila zopet na sistemu delegiranih gospostev, z izjemo dela Primorske, kjer so v okrajih, kjer ni bilo primernih dominijev, postavili deželnoknežje distriktne komisariate (okrajne komisariate). Stroške za njihovo poslovanje so krili iz kameralne blagajne, imeli pa so iste pristojnosti kot delegirana gospostva. Za razliko od prejšnjih okrajnih komisariatov so okrajnim gosposkam poverili tudi davčno upravo in sodstvo. Delegirana gospostva so morala jamčiti za zaupane naloge in posebej še za zbrani javni denar.⁹⁷

Pri razdelitvi okrajev in postavitvi okrajnih gosposk so upoštevali sicer prejšnjo razdelitev na naborne okraje, vendar so od nje znatneje odstopili. Okraje so po obsegu precej povečali, kar je imelo za posledico zmanjšanje njihovega števila. Pri tem so se ravnali, kolikor so to krajevne okoliščine omogočale, po načelu, naj ne bi štel okraj na deželi, če je ležal v goratem svetu, znatno pod 5000 in znatno preko 7000 prebivalcev, če je zajemal ravninska območja, pa znatno pod 6000 ali znatno preko 8000 prebivalcev. Pred letom 1811 je prišlo poprečno okoli 4000 prebivalcev na en okraj.⁹⁸ Pri tvorbi okrajev pa so morali upoštevati območja dotedanjih francoskih komunalnih arrondissementov, da niso povzročili zmede v evidencah direktnih davkov in v obstoječi davčni ureditvi, oziroma da ne bi morali napraviti sprememb, ki se v takratnih okoliščinah niso zdele primerne. Zato so sestavljali območja okrajev na podlagi celih komunalnih arrondissementov. Predvidevali pa so možnost, da bi dodelili posamezne občine drugemu okraju (kolikor bi se pokazala taka potreba), in sicer potem, ko bodo davčne evidence obnovljene, ali pa takrat, ko bo uvedena nova davčna osnova. Spremembe območij okrajev je moralo odobriti deželno oblastvo.⁹⁹

Pri izbiri gospostev, ki naj bi prevzela upravo okrajev, se je dvorna komisija odločila za taka večja gospostva, od katerih je pričakovala, da bodo postavila najboljše uradnike in lahko zagotovila najboljšo upravo; med temi pa je dajala prednost tistim, ki so ležala bližje glavni cesti ali pa čimbolj v sredini okraja.¹⁰⁰

⁹⁴ ASRS, Gr. XV (Krumperk), akti gospostva in nabornega okraja Krumperk I–IV.

⁹⁵ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenten Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43.

⁹⁶ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenten Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 84.

⁹⁷ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenten Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43 in 84.

⁹⁸ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 169.

⁹⁹ Sammlung der polit. Gesetze und Verord. für d. Laibacher Gouvernement Gebiet, Ergänzungs-Band I/2, str. 141–142.

¹⁰⁰ Sammlung der polit. Gesetze und Verord. für d. Laibacher Gouvernement Gebiet, Ergänzungs-Band I/2, str. 142–143.

Na območju deželnih glavnih mest Ljubljane, Gorice in Trsta so sodstvo za prebivalce teh mest združili kot prej z deželnimi sodišči. Zato tukaj niso postavili okrajnih gosposk, marveč so poverili upravne naloge okrajnih gosposk tamošnjim politično-ekonomskim magistratom. Območje mestnih okrajev v Ljubljani in Gorici so zato omejili na mesto samo, zaradi česar so morali v komunalne arrondissemente teh mest vključena vaška naselja oddvojiti, in sicer so jih dodelili pri Gorici okrajni gosposki Grafenberg, pri Ljubljani pa okrajni gosposki komenda Nemškega viteškega reda v Ljubljani. V teh primerih so zato odstopili od načela, da je treba oblikovati okraje na podlagi celih komunalnih arrondissementov.¹⁰¹

Vsa druga deželnoknežja kakor tudi podložna mesta in trgi so bili v vseh upravnih zadevah in glede krajevnega sodstva podrejena okrajnim gosposkam.¹⁰²

Na podlagi uredb z dne 23. 6. 1814 in 13. 9. 1814 so obsegala okrožja naslednje število okrajev:¹⁰³

Okrožje	Število okrajev
Beljak	15
Gorica	10
Ljubljana	18
Novo mesto	22
Postojna	10
Reka	8
Trst	11

Gospodstva, ki so jim poverili upravo okraja, so morala nastaviti v ta namen potrebno in sposobno osebje. Izbor in plačevanje teh uradnikov je bilo povsem prepuščeno gosposkam. Od 1. 11. 1814 (oziroma od 1. 1. 1815 v reškem in tržaškem okrožju) so zahtevali od višjih uradnikov izkaz usposobljenosti za upravne zadeve in za sodstvo v težjih policijskih prestopkih, ki so ga izdajala deželna oblastva, ter izkaz usposobljenosti za krajevnega sodnika, ki so ga izdajala apelacijska sodišča. Lastniki gospostev so morali višje uradnike vsakokrat prijaviti okrožnim uradom, pri čemer so morali ti uradniki pri okrožnem uradu tudi položiti prisego. Če je šlo deželno oblastvo oziroma apelacijsko sodišče, da višji uradnik ni primeren za opravljanje javnih poslov, so mogli zahtevati od gosposke postavitev drugega.¹⁰⁴ Okrajnim gosposkam je pripadal v sorazmerju z njihovimi obveznostmi delež od zbranega zemljiškega davka, osebnega davka in dohodnine, pripadale pa so jim tudi sodne takse in druge pristojbine.¹⁰⁵

Okrajne gosposke na Kranjskem, v goriškem in beljaškem okrožju so morale začeti z delom 1. 8. 1814, v tržaškem in reškem okrožju pa s 1. 11. 1814. S tem dnem so prenehale delovati merije.¹⁰⁶ Pobiranje deželnih knežjih davkov so prevzele okrajne gosposke na Kranjskem, v goriškem in beljaškem okrožju s 1. 9. 1814, v reškem in tržaškem okrožju pa s 1. 12. 1814. S tem dnem so prenehali poslovati davčni prejemniki.¹⁰⁷

¹⁰¹ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43 in 84; Sammlung der polit. Gesetze und Verord. für d. Laibacher Gouvernement Gebiet, Ergänzungs-Band 1/2, str. 147.

¹⁰² ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43 in 84.

¹⁰³ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43 in 84.

¹⁰⁴ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43 in 84.

¹⁰⁵ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 43 in 84.

¹⁰⁶ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 42 in 43.

¹⁰⁷ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenden Normalienbuch vom Jahre 1813 et 1814, št. 34.

Oblastva, ustanovljena na podlagi organizacijskih uredb so bila postavljena provizorično (oznako »provizorična« so nosila tudi v nazivu). Na podlagi odločitve vladarja z dne 9. 10. 1814 so bila urejena območja goriškega, tržaškega in reškega okrožja, zaradi česar je mogel generalni gubernij v Iliriji 8. 11. 1814 razglasiti v teh okrožjih že definitivno razdelitev okrajev. V zvezi s spremembo območij okrožij je prišlo do sprememb tudi v okrajih, tako da je znašalo število okrajev:¹⁰⁸

Okrožje	Število okrajev
Beljak	15
Gorica	13
Ljubljana	18
Novo mesto	22
Postojna	9
Reka	15
Trst	12

Na podlagi vladarjeve odločitve z dne 26. 11. 1814 je bila potrjena tudi obstoječa razdelitev okrajev v kranjskih okrožjih in v beljaškem okrožju, s čimer so prenehale tamošnje okrajne gosposke poslovati provizorično.¹⁰⁹ V primerjavi z letom 1811 se je v ljubljanskem okrožju število okrajev zmanjšalo od 23 na 18, v novomeškem okrožju od 30 na 22, medtem ko je ostalo v postojnskem okrožju nespremenjeno.

Vprašanje združitve sodstva z okrajnimi gosposkami

V okviru definitivne sodne organizacije, ki je stopila v veljavo s 1. 11. 1814, so potrdili tudi delegiranje civilnega sodstva okrajnim gosposkam, razen za prebivalce deželnih glavnih mest in za osebe in pravna opravila, za katera so bila pristojna deželna sodišča, s pripombo, da velja to do tedaj, dokler ne bo vladar glede tega kako drugače odredil. Okrajne gosposke so morale opravljati tudi zadeve, ki so jih prej imenovali zadeve in obveznosti upravnikov deželskih sodišč.

Sistem, po katerem so okrajnim gosposkam poverili tudi sodstvo, je vladar sicer potrdil, vendar pa s pripombo, da velja toliko časa, dokler ne bo glede tega odredil kako drugače. Odločitev ni bila torej dokončna.

Večina članov državnopravne sekcije državnega sveta je bila proti novi uredbi, češ da tvori v bistvu odpravo podložniške vezi v novo pripadli pokrajini drugod še patrimonialno urejene države. Tudi so se okrajne gosposke razlikovale od vseh oblastev v vsej monarhiji, ker so združevale vsa področja državne dejavnosti. Predlagali so, naj bi vpeljali zopet politične naborne okraje, ki bi jim delegirali le tiste posle v okraju, ki so bili poverjeni okrožnim uradom v okrožju; sodstvo pa bi bilo treba vrniti zemljiškim gospostvom. Enako se je vrhovno justično oblastvo izreklo za brezpogojno uveljavitev prejšnjega patrimonialnega sodstva; predlagalo je tudi obnovitev prejšnjih deželskih sodišč. Dominiji naj bi imeli pravico, da uporabijo justiciarie sosednjih gosposk, ako ni bil njihov sedež oddaljen več kot štiri ure od posameznih krajev in ne več kot štiri milje, kadar je šlo za ločene zaselke. Nasprotno mnenje pa je zavzela združena dvorna pisarna. Večina njenih članov se je zedinila za naslednja stališča: sodstvo je treba izvrševati s pomočjo rednih deželnoknežjih sodišč; izvajanje sodstva se ne more poveriti posamezni osebi; politična uprava in sodstvo naj

¹⁰⁸ ASRS, Zbirka norm. dež. obl., Patenten und Kurrenten Sammlung vom Okt. 1813 angef. bis Ende 1814, št. 99.

¹⁰⁹ Sammlung der polit. Gesetze und Verord. für d. Laibacher Gouvernement Gebiet, Ergänzungs-Band II, str. 38–40.

bosta ločeni, saj je bila njuna zveza vedno v škodo sodstvu. Na tej podlagi naj bi ustanovili v vsakem okrožju deželnoknežje kolegialno okrožno sodišče, ki naj bo v civilnih in kazenskih zadevah prva instanca v okrožju. Deželno in mestno sodišče v Ljubljani naj bi bilo hkrati tudi okrožno sodišče za ljubljansko okrožje. Kjer bi bilo potrebno, naj bi izvedli novo razdelitev okrajev tako, da bi posamezni okraj obsegal deset do dvanajst tisoč prebivalcev. V vsakem okraju bi deloval deželnoknežji politični okrajni komisariat in sodna substitucija. Ideja okrožnih sodišč ni bila nova, o njej so že nekaj časa razpravljali. S postavitvijo okrožnih sodišč naj bi soglašal tudi vladar.

Do odločitve na podlagi razprave, ki je trajala v letih 1814 do 1817, ni prišlo; nakar je vladar dodatno zahteval še mnenje deželnih stanov, kar je praktično pomenilo le odložitev rešitve. V praksi pa je prihajalo do različnih rešitev. Na podlagi odločbe z dne 11. 5. 1821 so v karlovlškem okrožju ustanovili deželnoknežje okrajne komisariate. Na željo stanov so na Tirolskem in Salzburškem obnovili patrimonialno sodstvo, ki so ga prilagodili novim razmeram tako, da so se zemljiški gospodje sporazumeli glede tvorbe skupnih, zaokroženih patrimonialnih sodišč in so tudi skupno nastavljali osebje. Skladno s takim razvojem je bila dvorna pisarna leta 1824 mnenja, da ne preostaja na Kranjskem drugega, kot ustanoviti deželnoknežje politične okrajne komisariate, torej deželnoknežja oblastva na prvi stopnji, ki pa bi skrbela le za upravo; potrebna pa bi bila nova razdelitev okrajev. Pri uvedbi okrajnih gospodk se je namreč gledalo le na sedež dominijev ter na njihovo gospodarsko upravo. Po želji stanov bi obnovili patrimonialno sodstvo na način, kot so to napravili na Tirolskem in Salzburškem. Najtežje je bilo pretrgati s patrimonialno ureditvijo ravno na področju sodstva. Do odločitve glede okrajev na Kranjskem, Primorskem, Goriškem in beljaškem okrožju pa ponovno ni prišlo, kljub temu, da so se razprave nadaljevale; ostalo je pri obstoječi ureditvi.

Šele po daljšem presledku je prišlo do končne odločitve. Vladarjev sklep z dne 9. 6. 1835 je postavil naslednja načela: ustanoviti je treba deželnoknežja sodna in politična okrajna oblastva; ureditev teh oblastev na območju ljubljanskega gubernija mora biti povsod, torej tudi v celovškem okrožju, enaka; organi politične uprave in sodstva morajo biti med seboj ločeni in ista oseba ne more izvajati obeh funkcij; pri tej uredbi se je treba ozirati na pomembne interese, ki izvirajo iz medsebojnega razmerja zemljiških gospodstev in njihovih podložnikov tako, da se njihova medsebojna zveza ne prekrine; ustvariti je treba postopen prehod od obstoječe ureditve na novo, da se preprečijo možne motnje. Taka odločitev pa je pomenila, da bo država ustanovila lastne organe prve stopnje za upravo in sodstvo ter da bodo ločena okrajna sodišča in politične okrajne gospodke.¹¹⁰

Pričetek ustanavljanja deželnoknežjih komisariatov

Dohodki okrajnih gospodk niso zadoščali za kritje stroškov. Vendar je ta, ne preveč znaten primanjkljaj odtehtal večji ugled, ki so ga uživale okrajne gospodke. Ščasoma pa je postalo njihovo poslovanje vedno bolj obsežno, zahteve nadrejenih oblastev do okrajnih gospodk vedno večje.¹¹¹ Že leta 1814 je prišlo do tega, da so nekatera gospodstva odpovedala upravo okraja. Največ je bilo odpovedi do leta 1820, nakar zopet okoli leta 1825. Nastale probleme so reševali na ta način, da so območja okrajev priključili

¹¹⁰ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 228, 232.

¹¹¹ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 243.

drugi okrajni gosposki, v nekaterih sicer redkih primerih tudi razdelili med dve okrajni gosposki (primer odpravljenega turjaškega okraja leta 1833).¹¹² V zelo redkih primerih so prenesli upravo okraja na gospostvo, ki še ni upravljalo okraja. Kolikor je bilo sicer težko dobiti tako gospostvo, pa so si zavestno prizadevali za ustanovitev večjih okrajev, ker so ti lažje shajali z dohodki, ki so jim bili določeni. Ob odpovedi uprave za okraja Goričane in Fužine leta 1826 pa so se znašli v položaju, ko sploh ni bilo mogoče dobiti v bližini primerne gospostva, ki bi mu poverili oziroma priključili upravo teh okrajev. Zato so na predlog okrožnega urada ustanovili provizorično okrajni komisariat Ljubljana-okolica, ki je pričel z delom 1. 11. 1825 in ki je bil prvi deželnoknežji okrajni komisariat na Kranjskem. Bil je to vsekakor izjemen primer in šele s 1. 11. 1834 je bil ustanovljen na Kranjskem drugi, prav tako provizorični deželnoknežji okrajni komisariat in sicer za ponoviški okraj, ko zopet ni bilo nobene druge možnosti (s sedežem v zaloški graščini pri Moravčah).¹¹³

Na Goriškem so ustanovili leta 1827 okrajni komisariat Sežana, v beljaškem okrožju leta 1828 okrajni komisariat Stall in v istrskem okrožju med leti 1828 in 1830 okrajni komisariat Lipa (kasneje preimenovan v Podgrad). Vse te deželnoknežje komisariate so organizirali po predpisih, ki so izšli za primorske komisariate. V tem času je že prevladovalo splošno pričanje, da bo itak treba prej ali slej povsod ustanoviti deželnoknežje okrajne komisariate.¹¹⁴

Po izidu vladarjeve odločbe z dne 9. 7. 1835 se niso več upirali odpo-vedim imetnikov okrajnih gosposk, marveč so v smislu vladarjeve odločitve začeli pripravljati splošno ustanovitev deželnoknežjih komisariatov. L. 1836 je dvorna pisarna opomnila gubernij, da sporoči rezultate poizvedbe glede ureditve notranjskih okrajev in ustanovitve deželnoknežjih okrajnih komisariatov. Leta 1840 je gubernij v Ljubljani že pripravljaval vse potrebno za novo dokončno ureditev okrajev, zlasti v ljubljanskem okrožju.¹¹⁵ Pri tem pa ni šlo le za prenos uprave iz privatnih rok v državne, marveč je bila sprejeta tudi drugačna orientacija glede velikosti okrajev. Izkušnja je namreč pokazala, da je uprava večjega ozemlja s prebivalstvom 20.000 ljudi težka, zaradi česar so skušali oblikovati ne prevelike okraje. Tu je sicer prišla javna uprava v nasprotje s težnjami pravosodne. Ta je hotela tudi v smislu vladarjeve odločitve kolikor mogoče dosledno ločitev sodstva od uprave. Taka ločitev pa je bila mogoča le pri večjih okrajih, kjer je bila oseba okrajnega komisarja ločena od okrajnega sodnika. Sklicevala se je tudi na lombardsko-beneško ureditev, kjer je bilo za območje več političnih okrajnih komisariatov postavljena ena pretura. Ne glede na te ugovore pa je bila sprejeta usmeritev javne uprave.¹¹⁶

Leta 1847 je bilo:¹¹⁷

V okrožju	Od skupno vseh okrajev	V deželnoknežji upravi	V privatni upravi
Ljubljana	10	8	2
Novo mesto	15	7	8
Postojna	8	3	5
Beljak	13	5	8

¹¹² J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 222–223.

¹¹³ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 219–221.

¹¹⁴ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 218.

¹¹⁵ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 232, 236, 239.

¹¹⁶ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 231.

¹¹⁷ Provinzial-Handbuch des Laibacher Gouvernment-Gebiets im Königreiche Illyrien für das Jahr 1847.

S prenosom uprave in sodstva na deželnoknežje okrajne urade so začeli sedeži teh uradov prehajati iz sedežev zemljiških gospodstev v večje kraje. To dejstvo je bilo treba upoštevati pri oblikovanju okrajev.

Začelo je prihajati tudi do nekaterih popravkov območij okrajev. Med pripravami za ustanovitev novih okrajev je prosila spomladi 1844 občina Obrh (v okraju Poljane), da jo ob delitvi okraja Krupe prideli črnomaljskemu okraju. Gubernij je sporočil okrožnemu uradu, da proti temu ni zažrzkov, če okrajna gosposka Poljane na to pristane, kakor je v zadnjem času privolila okrajna gosposka Višnja gora, da so prideli občino Sostro okraju Ljubljana-okolica.¹¹⁸

Okraji na območju graškega gubernija v prvi polovici 19. stoletja

Na območju graškega gubernija je ostal v prvi polovici 19. stoletja v veljavi sistem okrajnih komisariatov, ki so jim bili delegirani le upravni posli. Na podlagi patenta z dne 23. 12. 1817 je bil vpeljan novi sistem zemljiškega davka, ki je stopil v veljavo, ko so bile opravljene meritve in izdelane karte. Predhodno so morali s pričetkom vojaškega leta 1820 vpeljati splošni davčni provizorij in sicer na podlagi jožefinske davčne regulacije (vladarjev sklep z dne 8. 2. 1819); na štajerskem so to napravili že s pričetkom vojaškega leta 1819. S tem so dobili okrajni komisariati še nalogo porazdeljevati in pobirati davke; nadzirali so jih posebni davčni kontrolorji. Porazdeljevanje in pobiranje davkov je postala praviloma obveznost tistih gospod, ki so bile določene za izvedbo priprav za davčno regulacijo (na podlagi patenta z dne 20. 4. 1785). Zaradi številnih sprememb v razdelitvi okrajev, do katerih je prišlo, pa so naložili porazdeljevanje in pobiranje davkov obstoječim okrajnim komisariatom. V primerih, kjer so bile jožefinske davčne občine deljene med dva okraja, so morali pobiranje za območje cele občine dodeliti enemu okraju.¹¹⁹

Število okrajev so spreminjali takole:

Okrožje	1816	1818	1820	1826	1846
Celje	58	40	40	40	40
Maribor	51	52	52	50	51

Med leti 1816 in 1818 je prišlo v celjskem okrožju do občutnega zmanjšanja števila okrajev (za 18), pri čemer je 20 komisariatov odpadlo, pojavila pa sta se dva nova.¹²⁰

Tako smo imeli do leta 1848 na slovenskem ozemlju dva tipa okrajev. Pridobitev marčne revolucije leta 1848 je bila tudi popolno podržavljenje okrajne uprave. Poleg tega se je njen pomen še toliko bolj povečal, ker so tedaj odpravili večino okrožnih uradov.

¹¹⁸ J. Polec, Kraljestvo Ilirija, str. 245.

¹¹⁹ J. Tschinkowitz, Darstellung I, str. 27—30, 155—156; G. Göth, Das Herzogthum Steiermark, I, str. 60—61.

¹²⁰ M. Straka, Verwaltungsgrenzen und Bevölkerungsentwicklung in der Steiermark 1770—1850, FGLS XXXI, Graz 1978, str. 30.

PREGLED OKRAJNIH KOMISARIATOV

Uporabljene okrajšave:

ust. dež. knež. okr. kom. = ustanovljen deželnoknežji okrajni komisariat

ust. = ustanovljen

Kjer ni podatkov glede natančnega leta, je naveden časovni razpon.

Ljubljansko okrožje

Bela peč (Weissenfels) 1782—1811, 1814—1841, 1841 ust. dež. knež. okr. kom. Bela peč s sedežem v Kranjski gori

Bled (Veldes) 1780—1811, 1814—1840, 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Radovljica in Bled s sedežem v Radovljici

Brdo pri Kranju (Egg bei Krainburg) 1780—1811, 1814—1815

Brdo pri Podpeči (Egg bei Podpetsch) 1787—1811, 1814—1838, 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Brdo pri Podpeči in Krumperk

Cernšenik (Scherenbüchel) 1787—1805

Dol (Lustthal) 1792—1811

Fužine (Kaltenbrunn) 1787—1811

Gamberg (Gallenberg) 1782—1811

Goričane (Görtschach) 1782—1811, 1814—1825 (1825 ust. dež. knež. okr. kom. Ljubljana okolica)

Ig (Sonek, Sonnegg) 1780—1811, 1814—1833

Jablje (Habbach) 1782—1805, 1814 ust., a ni pričel poslovati

Kamnik (Stein, mesto) 1787—1811

Kandrše (Kandersche) 1780—1782

Kieselstein 1815—1826

Kodeljevo (Turn ob Ljublanici) in Fužine (Thurn an der Laibach-Kaltenbrunn) 1817—1825, a pričel poslovati 1818 (1825 ust. dež. knež. okr. kom. Ljubljana okolica)

Kranj (Krainsburg, mesto) 1782—1811, 1844 ust. dež. knež. okr. kom. Kranj

Križ (Kreuz) 1780—1811, 1814—1825

Krumperk (Kreutberg) 1792—1811, 1814—1840 (od 1836 upravljan pri okrajni gosposki Ponoviče), 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Brdo pri Podpeči in Krumperk

Ljubljana (Laibach, komenda) 1782—1811, 1814—1817

Ljubljana (Laibach, palatinat) 1782—1811

Ljubljana (Laibach, mesto) 1780—1811, 1814 dalje

Ljubljana okolica (Laibach Umgehung), 1825 ust. dež. knež. okr. kom. Ljubljana okolica

Loka (Lack) 1780—1811, 1814 dalje

Mekinje (Münkendorf) 1787—1811, 1814 dalje

Ponoviče (Ponowitzsch) 1780—1811, 1814—1834, 1834 ust. dež. knež. okr. kom. Ponoviče s sedežem v Zalogu pri Moravčah

Radovljica (Radmannsdorf) 1780—1811, 1814—1840, 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Radovljica in Bled s sedežem v Radovljici

Smlednik (Flödnig) 1782—1811, 1814—1844, 1844 ust. dež. knež. okr. kom. Smlednik

Tržič (Neumarkt) 1780—1811, 1814—1829, 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Tržič

Tuštajn (Tufstein) 1787—1811

Velesovo (Michelstetten) 1780—1782, 1785—1811, 1814—1844 (od 1826 s sedežem v Kranju), 1844 ust. dež. knež. okr. kom. Velesovo (uprava okraja začasno poverjena dež. knež. okr. kom. Kranj)

Novomeško okrožje

Boštanj (Savenstein) 1782—1811, 1814—1843, 1843 ust. dež. knež. okr. kom. Boštanj

Črnomelj (Tschernembl) 1782—1811, 1814—1815

Čušperk (Zobelsberg) 1782—1811

Gradac (Gradaz) 1780—1811

Grm (Stauden) 1780—1782

Klevisče (Klewisch) 1780—1805

Kočevje (Gottschée) 1780—1811, 1814 dalje

Kodeljevo (Turn ob Ljublanici, Thurn an der Laibach) 1782—1805 (po 1817 gl. ljubljansko okrožje)

Kostanjevica (Landstrass) 1780—1811, 1814 dalje

Kostel (Kostel) 1782—1811

Krško (Gurkfeld, mesto) 1782—1795/1798

Krupa (Krupp) 1814 dalje

Lanšprež (Landspreis) 1791/1794—1805

Mala vas (Kleindorf) 1782—1791/1794, 1791/1794
 Metlika (Möttling) 1782—1811, 1814—1815
 Mirna (Neudegg) 1782—1811, 1814—1848 ust. dež. knež. okr. kom. Mirna
 Mokrice (Mokritz) 1782—1811, 1814—1816
 Mokronog (Nassenfuss) 1780—1811, 1814—1843, 1843 ust. dež. knež. okr. kom. Mokronog
 Nadlišek (Pajkovo, Nadlischek) 1780—1805
 Novo mesto (Neustadtl, kapitelska prošija) 1782—1811, 1814—1826
 Novo mesto (Neustadtl, mesto) 1782—1811
 Otočec (Wördl) 1780—1811, 1814—1816
 Pleterje (Pleterjach) 1782—1811
 Pobrežje (Freithurn) 1814 ust., a ni prišel poslovati
 Poljane (Pölland) 1780—1811, 1814 dalje
 Radeče (Ratschach) 1782—1811
 Rakovnik (Kroisenbach) 1782—1811
 Ribnica (Reifnitz) 1780—1811, 1814—1844, 1844 ust. dež. knež. okr. kom. Ribnica
 Ruperčvrh (Rupertshof) 1782—1811, 1814—1845 (od 1826 s sedežem v Novem mestu), 1845 ust. dež. knež. okr. kom. Ruperčvrh s sedežem v Novem mestu (poslovati prišel 1846)
 Slatna (Slattenegg) 1782—1811, 1814—1816
 Soteska (Ainöd) 1780—1811
 Stična (Sittich) 1780—1811, 1814 dalje
 Svibno (Scharfenberg) 1782—1811
 Trebnje (Treffen) 1782—1811, 1814—1843, 1843 ust. dež. knež. okr. kom. Trebnje
 Turjak (Auersperg) 1780—1811, 1814—1833, 1835 ust. dež. knež. okr. kom. Turjak
 Turn (Podpeč, Thurn-Gallenstein) 1780—1811, 1814—1823
 Turn pri Leskovcu (Šrajberski turn, Thurn am Hart) 1780—1811, 1814—1838, 1838 ust. dež. knež. okr. kom. Turn pri Leskovcu (Šrajberski turn)
 Višnja gora (Weixelburg) 1782—1811, 1814 dalje
 Žužemberk (Seisenberg) 1782—1811, 1814 dalje

Postojnsko okrožje

(v obsegu, določenem leta 1814)

Bistra (Freudenthal) 1780—1811, 1814—1838, 1838 ust. dež. knež. okr. kom. Bistra s sedežem na Vrhnikih
 Hasberg (Haasberg) 1780—1811, 1817 dalje
 Idrija (Idria) 1780—1811, 1814 dalje
 Ilirska Bistrica (Illyrisch Feistritz), 1839 ust. dež. knež. okr. kom. Ilirska Bistrica (poslovati prišel 1840)
 Jablanica (Jablanitz) 1805—1811, 1814 ust., a ni prišel poslovati
 Logatec (Loitsch) 1780—1811, 1814—1819
 Polhov Gradec (Billichgratz) 1780—1811
 Postojna (Adelsberg) 1782—1811, 1814 dalje
 Predjama (Luegg) 1782—1811
 Prem (Prem) 1782—1811, 1814—1839 (1839 ust. dež. knež. okr. kom. Ilirska Bistrica)
 Ravne (Raunach) 1805—1811
 Razdrto (Präwald) 1792—1811
 Senožeče (Senosetsch) 1782—1811, 1814—1839, 1839 ust. dež. knež. okr. kom. Senožeče (poslovati prišel 1840)
 Snežnik (Schneeberg) 1792/1795—1811, 1814 dalje
 Vipava (Wippach) 1780—1811, 1814 dalje

Celjsko okrožje

(v obsegu, določenem leta 1782)

Bizeljsko (Wisell) 1779 dalje
 Blagovna (Reifenstein) 1779 dalje
 Brežice (Rann) 1797 dalje
 Brežice (Rann, mesto) 1779 — po 1804
 Celje (Cilli, mesto) 1779 dalje
 Dobrnica (Guttenegg) 1779—1804
 Gornji grad (Oberburg) 1779 dalje
 Jelše (Erlachstein) 1779 dalje
 Jurkloster (Gairach) 1779 dalje
 Konjice (Gonobitz) 1786 dalje

Kozje (Drachenburg) 1779 dalje
 Lansberg (Rabensberg) 1781—1804
 Laško (Tüffer) 1779 dalje
 Laško (Tüffer, glavna župnija) pred 1798—1804
 Laško (Tüffer, trg) 1779—1804
 Legen (Lechen) 1779 dalje
 Lemberg (Lemberg) 1779 dalje
 Loka (Laak) 1779 dalje
 Motnik (Mötnig, trg) 1779—1804
 Novi Klošter (Neukloster) pred 1804 dalje
 Novo Celje (Neucilli) 1779 dalje
 Ojstrica (Osterwitz) 1779 dalje
 Oplotnica (Oplotnitz) 1779—1804
 Pišce (Pischätz) 1779 — po 1804
 Planina (Montpreis) 1779 dalje
 Podčetrtek (Landsberg) 1779 dalje
 Podsreda (Hörberg) 1779 dalje
 Polzela (Heilenstein) 1779 — pred 1804
 Prebold (Pragwald) 1779 dalje
 Puhenštanj (Puchenstein) 1779 dalje
 Rajhenburg (Reichenburg) 1779 dalje
 Rogatec (Rohitsch) 1779 dalje
 Rogatec (Rohitsch, glavna župnija) 1781—1804
 Rogatec (Rohitsch, trg) 1779—1804
 Rotenturn (Rothenthurn) po 1804 dalje
 Sanek (Sannegg) 1779 dalje
 Sevnica (Oberlichtenwald) 1779 dalje
 Slovenj Gradec (Windischgraz, mesto) 1779 — po 1804
 Slovenska Bistrica (Feistritz) 1779 dalje
 Slovenska Bistrica (Feistritz, mesto) 1779 — po 1804
 Stari trg (Altenmarkt) 1779 — po 1804
 Strmol (Stermoll) 1779 dalje
 Studenice (Studenitz) 1779 dalje
 Širje (Scheuern) 1781 — pred 1798
 Šoštanj (Schönstein) 1779 dalje
 Štatenberg (Stattenberg) 1779 dalje
 Tabor (Weixelstätten) 1781 dalje
 Teharje (Tüchern, koseštvo) 1779 — po 1804
 Turn (Thurn) 1779 — po 1804
 Velenje (Wöllen) 1779 dalje
 Vitanje (Weitenstein) 1779 dalje
 Vojnik (Hochenegg, trg) 1779—1804
 Vrbovec (Altenburg) 1779 dalje
 Vuzenica (Saldenhofen, trg) 1779—1804
 Zalog (Sallach) 1779 dalje
 Zbelovo (Plankenstein) — celjski delež 1779—1804
 Zbelovo (Plankenstein) — graški delež 1779 dalje
 Zgornja Polskava (Oberpulgau) 1779 dalje
 Zreče (Retschach) 1781—1786
 Žalec (Sachsenfeld, trg) 1779—1804
 Žiče (Seitz) 1779 dalje
 Žusem (Süssenheim) 1779 dalje

Mariborsko okrožje
(v obsegu, določenem leta 1782)

Alt-Ottersbach 1781 — pred 1798
 Arnfels (Arvež) 1779 dalje
 Borl (Ankenstein) 1779 dalje
 Branek (Malleg) 1779 dalje
 Burgstall ok. 1805 dalje
 Dolgi dol (Langenthal) 1779 dalje
 Dornava (Dornau) 1779 dalje
 Ehrenhausen (Ernovž) 1779 dalje
 Eibiswald (Ivnik) 1779 dalje
 Fala (Faal) 1779 dalje

Feilhofen 1779 dalje
 Frauenthal 1779 dalje
 Gleinstätten 1779 dalje
 Gornja Radgona (Oberradkersburg) 1779 dalje
 Gornji Cmurek (Obermureck) 1779 dalje
 Harachegg pred 1798 dalje
 Hollenegg 1779—1846/1847
 Hompoš (Hausampacher) ok. 1805 dalje
 Hrastovec (Gutenhaag) 1779 dalje
 Jareninski dvor (Jahringhof) 1779 dalje
 Kalsdorf (imenje v Ljutomeru) 1779—1781
 Kienhofen 1779 dalje
 Lamberg (imenje) 1779—1781
 Landsberg 1779 dalje
 Libanjski vrh (Liboienberg) 1779 — ok. 1805
 Limbuš (Lembach) 1782/1783 — ok. 1805
 Lukavci (Lukafzen) ok. 1805 dalje
 Marenberg (Radlje, Mahrenberg) 1779 dalje
 Maribor (Marburg) 1779 dalje
 Maribor (Marburg, mesto) 1779 dalje
 Massenberg (imenje) 1779—1781
 Meljski dvor (v Mariboru, Melling) 1779 dalje
 Muretinci (Meretitzen) 1779 dalje
 Muta (Mauthen, trg) 1779—1781
 Negova (Negau) 1779 dalje
 Ormož (Friedeau) 1779 dalje
 Pesnički dvor (Pössnitzshofen) 1779 dalje
 Ptuj (Pettau, minoritsko gospostvo) 1779 dalje
 Ptuj (Pettau, bivše dominikansko gospostvo) 1779 — ok. 1805
 Ptuj (Pettau, mesto) 1779 dalje
 Rače (Kranichsfeld) 1779 dalje
 Radvanje (Rothwein) 1779 dalje
 Ravno polje (Ebensfeld) 1779 dalje
 Sausal 1779 — pred 1798
 Schachenthurn 1779 dalje
 Schwanberg (1848: Schwanberg-Hollenegg) 1779 dalje
 Seggau (Sekava) 1779 dalje
 Slivnica (Schleinitz) 1779 dalje
 Spielfeld (Špilje) 1779 dalje
 Svečina (Witschein) 1779 dalje
 Sv. Tomaž pri Veliki Nedelji (St. Thomas) 1779—1781
 Štanof (Steinhof) 1779—1781
 Trautenberg 1779 dalje
 Turnišče (Turnisch) 1779 dalje
 Velika Nedelja (Großsonntag) 1779 dalje
 Vetrinjski dvor (v Mariboru, Viktringhof) ok. 1805 dalje
 Viltuš (Wildhaus) 1779 dalje
 Vurberk (Würmberg) 1779 dalje
 Waldschach 1779 dalje
 Welsbergl 1779 dalje
 Wildbach 1779 dalje
 Zavrč (Sauritsch) 1779 dalje

Goriško okrožje*

(v obsegu, določenem leta 1825)

Aiello 1788—1805/1807, 1817—1840/1845 (1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Cervignano)
 Ajdovščina (Haidenschaft) 1792—1811, 1847 ust. dež. knež. okr. kom. Ajdovščina
 Bovec (Flitsch) 1788—1811, 1814—1840/1845, 1840—1845 ust. dež. knež. okr. kom. Bovec
 Castello Porpetto 1792—1805/1807
 Cervignano, 1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Cervignano
 Devin (Duino) 1780—1811, 1817—1847

* Kot izhodišče je vzeta koncentracija jurisdikcij leta 1788.

Flambruzzo 1792—1805/1807
 Gonars 1788—1792
 Gorica (Gorizia, mesto) 1788—1811, 1814 dalje
 Gorica okolica, 1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Gorica okolica
 Gradišče (Gradisca) 1788—1805/1807, 1817 ust. dež. knež. okr. kom. Gradišče
 Grafenberg 1792—1811, 1814—1840/1845 (1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Gorica okolica)
 Kanal 1788—1811, 1814 dalje
 Kojško 1788—1805/1807, 1817—1847
 Krmin (Cormons) 1788—1805/1807, 1817—1840/1845, 1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Krmin
 Monastero 1788—1805/1807, 1817—1840/1845 (1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Cervignano)
 Precenico 1788—1792
 Renče 1792—1811, 1814—1840/1845 (1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Gorica okolica)
 Rihemberk (Oberreifenberg) 1788—1811, 1814—1847
 Sežana gl. Završnik
 Spodnji Rihemberk (Unterreifenberg) 1792—1811
 Sv. Križ (Heiligenkreuz) 1788—1811, 1814—1840 (1840/1845 ust. dež. knež. okr. kom. Gorica okolica)
 Štanjel 1792—1811, 1814—1847
 Tolmin (Tolmein) 1788—1811, 1814 dalje
 Tržič (Monfalcone), 1817 ust. dež. knež. okr. kom. Tržič
 Završnik (Schwarzenegg) 1788—1811, 1814—1827 (1826 se preimenuje v Sežana), 1827 ust. dež. knež. okr. kom. Sežana
 Žabljé (Sabla) 1792—1811

Istrsko okrožje*

(v obsegu, določenem leta 1825)

Belaj 1814 dalje
 Buje, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Buje
 Buzet, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Buzet
 Cres, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Cres
 Fünfenberg (Macco) gl. Socerb
 Gutnek (Guttenegg) 1782—1811
 Kastav (Castua) 1780—1811, 1814—1828/1830 (1828/1830 ust. dež. knež. okr. kom. Volosko)
 Koper, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Koper
 Kožljak (Wachsenstein) 1780—1811
 Krk, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Krk
 Kršan (Chersano) 1780—1782, 1805—1811
 Labin, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Labin
 Lipa gl. Podgrad
 Lošinj, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Lošinj, ki se je 1831/1833 preimenoval v dež. knež. okr. kom. Mali Lošinj
 Lovran 1814—1828/1830 (1828/1830 ust. dež. knež. okr. kom. Volosko)
 Lupoglav (Mahrenfels) 1780—1811
 Mali Lošinj gl. Lošinj
 Motovun, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Motovun
 Pazin (Mitterburg) 1780—1811, 1814—1834/1838, 1834/1838 ust. dež. knež. okr. kom. Pazin
 Piran, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Piran
 Podgrad (Neuhaus, Castelnovo) 1780—1811, 1814—1828/1830, 1828/1830 ust. dež. knež. okr. kom. Lipa s sedežem v Podgradu, ki se 1840/1845 preimenuje v dež. knež. okr. kom. Podgrad
 Poreč, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Poreč
 Pula, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Pula
 Rovinj, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Rovinj
 Socerb (S. Servolo) s sedežem v Fünfenbergu 1814, Fünfenberg 1814—1832
 Sv. Petar u Šumi (St. Peter im Walde) 1805—1811
 Vodnjan, 1814 ust. dež. knež. okr. kom. Vodnjan
 Volosko, 1828/1830 ust. dež. knež. okr. kom. Volosko

* Do leta 1811 je zajet Kranjski pripadajoči del Istre.

Celovško okrožje*
(v obsegu, določenem leta 1782)

Albeck 1777 dalje
 Althofen 1777 — pred 1804 (1777 — pred 1804 tudi Deinsberg), Althofen-Deinsberg
 pred 1804—1814/1818, Althofen 1825/1826 dalje
 Althofen (trg) 1777 dalje
 Annabichl (Trnja vas) 1777—1814/1818, Annabichl-Magaregg 1814/1818 dalje (v le-
 tih 1826—1829 se navajata okraja Annabichl in Magaregg ločeno)
 Bach 1777—1814/1818
 Braunsberg 1777—1814/1818
 Celovec (Klagenfurt, mesto) 1777 dalje
 Dobrla vas (Eberndorf) 1777 dalje
 Dravograd (Unterdrauburg) 1777 dalje
 Dravograd (Unterdrauburg, trg) 1777 dalje
 Dürnstein 1777 dalje
 Eberstein 1777 dalje
 Freudenberg 1777 dalje
 Friesach (mesto) 1777 dalje
 Gamseneg pred 1804 dalje
 Glanegg 1777 dalje
 Gospa Sveta (Maria Saal) 1777—1814/1818, 1825/1826 dalje
 Gradenegg 1777—1825/1826
 Grades 1777 dalje
 Grades (trg) 1777—1825/1826
 Gradisch 1777—1825/1826, Gradisch-Gradenegg 1825/1826 dalje
 Grabštanj (Grafenstein) 1777—1847, Grafenstein-Saager-Welzenegg 1847 dalje
 Grebinj (Griffen, trg) 1777—1814/1818
 Grünburg 1777—1814/1818
 Grünfels 1777 — pred 1804 (1813: Grünfels-Gamseneg)
 Gurk (Krka) 1777 dalje
 Guštanj (Gutenstein, trg) 1777 dalje
 Guttaring (trg) 1777 dalje
 Hallegg 1777 dalje
 Hardegg 1777—1825/1826
 Hartneidstein 1777—1814/1818, 1825/1826 dalje
 Hodiše (Keutschach) 1777 dalje
 Höhenbergen 1777—1814/1818
 Hudi grad (Feuersberg) 1777—1814/1818
 Humberk (Hollenburg) 1777—1814/1818, 1825/1826 dalje
 Hüttenberg (trg) 1777 dalje
 Kamen (Stein) 1777—1814/1818
 Karlsberg 1777 dalje
 Kleinwinklarn 1777—1814/1818
 Kreig 1777 — pred 1832, Kreig-Nussberg pred 1832 dalje
 Krumpendorf (Kriva Vrba) 1777 dalje
 Lavamünd (Labot, trg) 1777 dalje
 Liemberg 1777 dalje
 Magaregg 1777—1814/1818, gl. Annabichl
 Mannsberg 1777 dalje
 Metnitz (trg) 1777—1814/1818
 Möderndorf (Modrinja vas) po 1794—1814/1818
 Mohliče (Möchling) 1777 dalje
 Moosburg (Možberk) 1777 dalje
 Neudenstein 1777 dalje
 Neuhäusel 1777 dalje
 Osterwitz (Hochosterwitz) 1777 dalje
 Pliberk (Bleiburg) 1777 dalje
 Pliberk (Bleiburg, mesto) 1777 dalje
 Poreče (Pörschach) 1777 dalje
 Portendorf 1777 dalje
 Rastendorf 1777 dalje (1813: Rastendorf-Dürnfeld)
 Reberca (Rechberg) 1777—1814/1818
 Reichenfels (trg) 1777 dalje

* Obgradja, ki so bila pred letom 1804 združena, so navedena v oklepaju.

Rosenbichl 1777—1814/1818 (1777 — pred 1804 tudi Liebenfels)
 Saager 1777—1844
 Seltenheim 1777 dalje
 Silberberg 1777—1825/1826, 1841 dalje
 Silberegg 1777—1814/1818, 1825/1826 dalje
 Spodnje Trušnje (Niedertrixen) 1777—1814/1818
 St. Andra (Št. Andraž, oskrbniški urad) pred 1804 dalje (1777 — pred 1804: Jagg-
 ling, Lichtenberg, Morein, Reissberg, Steinberg)
 St. Andra (Št. Andraž, kapitelj) pred 1804—1814/1818 (1777 — pred 1804: Aigen,
 Fischern, Kollegg, Reiteben)
 St. Andra (Št. Andraž, mesto) 1777 dalje
 St. Georgen am Längsee 1777 dalje
 St. Leonhard 1777 dalje
 St. Leonhard (mesto) 1777 dalje
 St. Paul (Št. Pavel) pred 1804 dalje (1777 — pred 1804: Alben, Göding, Kollnitz,
 Löchenthal, Mossern, Rabenstein, Weinberg)
 St. Paul (Št. Pavel, trg) 1777 dalje
 Strassburg 1777—1825/1826
 Strassburg (mesto) 1777 dalje
 St. Veit (Št. Vid, mesto) 1777 dalje
 Taggenbrunn 1777—1814/1818
 Tanzenberg 1777 dalje
 Telenberk (Töllerberg) 1777—1844, gl. Važenberk
 Tentschach 1777 dalje
 Thürn 1777—1841, Thürn-Twimberg 1841 dalje
 Treibach 1777—1814/1818
 Twimberg 1777—1814/1818, gl. Thürn
 Važenberk (Waisenberg) 1777—1844 (1777 — pred 1804 tudi Srednje Trušnje/Mit-
 tertrixen), Važenberk-Telenberk 1844 dalje
 Velikovec (Völkermarkt, mesto) 1777 dalje
 Vetrinj (Viktring) 1777 dalje
 Vovbre (Haimburg) 1777—1814/1818, 1825/1826 dalje
 Waldenstein 1777 dalje
 Weissenegg (pred 1818—1824/1825 s sedežem v Ehreneggu) 1777 dalje
 Weitensfeld (trg) 1777—1825/1826, Weitensfeld-Wullross 1825/1826 dalje
 Welzenegg 1777—1814/1818
 Wieting 1777 dalje
 Wolfsberg (Volšperk) 1814/1818—1825/1826
 Wolfsberg (Volšperk, mesto) 1777 dalje
 Wullross 1777—1814/1818, gl. Weitensfeld
 Zgornje Trušnje (Obertrixen) 1777—1814/1818 (včasih se pojavlja združen z Va-
 ženberkom)
 Železna Kapla (Kappel) 1814/1818—1825/1826
 Železna Kapla (Kappel, trg) 1777 dalje
 Zenek (Sonnegg) 1777—1814/1818, 1825/1826 dalje
 Zrelec (Ebenthal) 1777 dalje

Beljaško okrožje

(v obsegu, določenem leta 1782)

Afritz 1777—1811
 Aichlbürg 1777—1811
 Bekštanj (Finkenstein) 1777—1811
 Beljak (Villach) 1777—1811, 1814—1841, 1841 ust. dež. knež. okr. kom. Beljak in
 Landskron (Vajškra)
 Beljak (Villach, mesto) 1777—1811
 Damtschach 1777—1811
 Federaun (v Trbižu) 1777—1811, 1814—1820
 Feldkirchen 1777—1811
 Feldkirchen (trg) 1777—1811
 Feldsberg 1777—1811
 Gmünd 1777—1811, 1814 dalje
 Gmünd (mesto) 1777—1811
 Goldenstein 1777—1811
 Greifenburg 1777—1811, 1814 dalje
 Greifenburg (trg) 1777—1811

Grosskirchheim 1777—1811
 Grünburg 1777—1811, 1814—1840 (pred 1819—1827 s sedežem v Möderndorfu), 1840
 ust. dež. knež. okr. kom. Grünburg s sedežem v Šmohorju (1840 in 1841 se
 okr. kom. imenuje tudi Šmohor)
 Himmelberg 1777—1811
 Kellerberg 1777—1811
 Khünburg 1777—1811
 Kleinkirchheim 1777—1811
 Kötschach 1814—1840, 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Kötschach
 Landskron (Vajskra) 1777—1811, 1814—1838
 Mauten (trg) 1777—1811
 Millstatt 1777—1811, 1814 dalje
 Naborjet (Malborghetto, trg) 1777—1811
 Neuhaus 1777—1811
 Oberdrauburg 1777—1811
 Oberdrauburg (trg) 1777—1811
 Oberfalkenstein 1777—1811
 Obervellach (trg) 1777—1811, 1814 dalje
 Ossiach (Osoje) 1777—1811, 1814 dalje (1814—1827 s sedežem v Feldkirchnu)
 Paternion 1777—1811, 1814 dalje
 Paternion (trg) 1777—1811
 Pernegg 1777—1811
 Pittersberg 1777—1811
 Podkloster (Arnoldstein) 1777—1811, 1814—1830, Podkloster in Trbiž 1830 dalje
 Prägrad 1777—1811
 Rauchenkatsch 1777—1811
 Rittersdorf 1777—1811
 Rožek (Rosseg) 1777—1811, 1814 dalje
 Sachsenburg (trg) 1777—1811
 Sommereck 1777—1811
 Spittal 1777—1811, 1814—1840, 1840 ust. dež. knež. okr. kom. Spittal
 Spittal (trg) 1777—1811
 Stall 1777—1811, 1814—1828, 1828 ust. dež. knež. okr. kom. Stall
 Steuerberg 1777—1811
 Strassfried 1777—1811
 Šmohor (Hermagor, trg) 1777—1811, gl. Grünburg
 Trbiž (Tarvisio, trg) 1777—1811
 Trebinja (Treffen) 1777—1811
 Vernberk (Wernberg) 1777—1811
 Vrba (ob Vrbskem jezeru, Velden) 1777—1811
 Wasserleonburg 1777—1811
 Weidenburg 1777—1811

Zusammenfassung

ENTSTEHUNG UND ENTWICKLUNG DER VERWALTUNGSBEZIRKE IN SLOWENIEN BIS ZUM JAHRE 1849

Jože Žontar

Die Entstehung der Verwaltungsbezirke ist im Bereich der österreichischen Erbländer eng mit den Werbebezirken verbunden. Das Rekrutierungssystem, das im Jahre 1769 eingeführt wurde, fusste auf dem Umstande, dass die einzelne Militäreinheit ein bestimmtes Gebiet besass, aus welchem sie die notwendigen Ergänzungen erhielt. Als Grundlagen bei der Bildung dieser Gebiete nahm man in Steiermark und Krain die Pfarren und Vikariate, in Kärnten aber die Landgerichte und Burgfriede. Im Jahre 1777 schrieb man eine neue vervollständigte Konskriptionsart vor, wobei man zur Ausführung der Konskription auch die Grundherrschaften und Städte heranzog. In Kärnten übertrug man diese Aufgaben den Landgerichten und grösseren Burgfrieden (für den eigenen Bereich), in Steiermark und Krain aber bestimmten Grundherrschaften und Städten (im Jahre 1779 bzw. 1780) als Werbebezirkskommissariaten. Als Grundlagen bei der Gestaltung der Bereiche dieser Kommissariate nahm man in Steiermark und Krain ebenfalls die Pfarren und Vikariate. In den folgenden Jahren kam in diesen beiden Ländern mehrmals

zu Änderungen in der Verwaltungsaufteilung der Bezirke; im allgemeinen hat man ihre Zahl gesteigert.

Die Werbebezirksherrschaften und ihre Beamten übten anfangs ziemlich schlecht die anvertrauten Aufgaben aus. Daher mussten die Kreisämter oft Zwangsverfügungen und Drohungen gebrauchen (auch mit Haft). Anfangs meldeten auch die Kommissäre den Kreisämtern, dass die Untertanen ihre Verordnungen nicht berücksichtigten.

Ursprünglich war die Aufgabe der Werbebezirkskommissäre die Führung der Konskription und Revision und die Numerierung der Häuser. Bald mussten sie aber auch die Rekrutenaushebung besorgen, obwohl sich die Landstände dagegen stark beschwerten. Neben den Werbebezirkskommissariaten bestellte man auch für andere Wirkungskreise verschiedene Formen von Organen, die den Kreisämtern untergeordnet wurden. Solche Wirkungskreise waren die Sanitätsaufsicht und die Sorge für die materiellen Angelegenheiten der Volksschulen. Die Aufsicht über den Vollzug der Dienstbotenordnung auf dem Lande (1787) und die Verwaltung der Polizeiangelegenheiten auf dem Lande (1789) übertrug man direkt den Bezirkskommissariaten. Bezüglich der Bestrafung der sogenannten politischen Verbrechen auf Grund des Strafgesetzbuches von 13. 1. 1787 bestimmte man, dass dies bei den Grundherrschaften verbleibe, bis die Werbebezirke besser organisiert werden und die neuen Bezirksobrigkeiten bestimmt werden. Im allgemeinen wurden aber nach dem Jahre 1785 die Hauptaufgabe der Werbebezirkskommissariate die Angelegenheiten bei der Steuerregulierung. Doch entwickelten sich diese Kommissariate nicht in ordentliche Steuerbehörden, weil man zu diesem Zwecke besondere Behörden bestimmte (landesfürstliche Steuereinnehmer).

Es scheint dass man im Jahre 1789 eine neue Form von Bezirken plante. Es ist klar, dass eine Verbindung der Verwaltungsbezirke mit den Steuerbezirken vorgesehen war, wahrscheinlich aber auch mit der Gerichtsbarkeit. Vielleicht war eine Form von Bezirken gemeint, wie wir sie 25 Jahre später in Bereich der damaligen Illyrischen Provinzen kennen. Die Pläne überholte aber das Ende der Reformtätigkeit mit dem Tode Josef II. im Jahre 1790.

Seit den Regierungsantritt Leopold II. hat man mit dem Wiederruf der Steuerreform auch die erwähnten Steuereinnehmer abgeschafft. Die Landstände traten zwar auch gegen den Bestand der Werbebezirkskommissariate mit der Begründung auf, dass die Landesverfassung es nicht gestatte die Verwaltungsangelegenheiten auf sie ohne irgendeiner Begrenzung zu übertragen. Die Angelegenheiten, die man auf diese Kommissariate übertragen hatte, verminderten zwar nicht die Einnahmen der Grundherrschaften, wohl aber lockerten noch mehr die bereits geschwächten Bänder der Untertänigkeit. Die Landstände behaupteten, dass die Untertanen dadurch noch mehr angeregt wurden; früher oder später mit Gewalt von den Grundherren frei zu werden. In fernerer Entwicklung gewannen jedoch die Werbebezirkskommissariate immer mehr an Bedeutung als allgemeine Verwaltungsbehörde erster Instanz. Jetzt übertrug man auf dieselben auch die Bestrafung der sogenannten politischen Verbrechen (schweren Polizeiübertretungen).

So zählt man bereits im Jahre 1793, dass den Werbebezirkskommissariaten alle Verwaltungsangelegenheiten zugeteilt wurden. Die Werbebezirkskommissariate begann man auch in den Amtsschematismen anzuführen.

In Görz und Gradisca, wo keine Werbebezirkskommissariate begründet wurden, übernahmen ihre Aufgaben die dortigen Jurisdiktionen, die man im Jahre 1788 konzentrierte.

Parallel mit der Erweiterung der Kompetenz der Bezirkskommissariate stellte man auch höhere Forderungen bezüglich der Befähigung ihrer Beamten, die aber noch weiter die Grundherrschaften, die den Kommissariat verwalteten, auswählten und bezahlten. Dies aber trug zur Kräftigung der Beamtenverwaltung im allgemeinen überhaupt bei. Bei den Änderungen der Verwaltungsaufteilung der Bezirke in Krain und Steiermark nach dem Jahre 1790 berücksichtigte man immer weniger die Pfarrgrenzen, sondern nahm man als Grundlage die Bereiche der Gemeinden, die bei der Vorbereitung auf das neue System der Grundsteuer nach dem Jahre 1785 entstanden.

Mit der Übernahme der französischen Verwaltungsorganisation im Jahre 1811 schaffte man in Illyrischen Provinzen auch die Werbebezirke ab. Nach der Erneuerung der österreichischen Macht hat man im Jahre 1814 auf den angeschlossenen Gebiete wieder Bezirksbehörden mit dem Namen Bezirksobrigkeiten bestellt. Ihre Organisation fusste wieder auf dem System delegierter Herrschaften mit Ausnahme eines Teiles des Küstenlandes (des ehemaligen venezianischen Territoriums), wo man landesfürstliche Bezirkskommissariate schuf. Zum Unterschiede

der vorigen Bezirkskommissariate übertrug man den Bezirksamtsobrigkeiten auch die Steuerverwaltung und Gerichtsbarkeit. Bei der Aufteilung der Bezirke und Bestellung der Bezirksbehörden kam es zu wichtigen Änderungen im Vergleich mit dem Zustande vor dem Jahre 1811.

Das System, nach welchem man auch die Gerichtsbarkeit dem Bezirksamtsobrigkeiten übertrug, bestätigte der Herrscher zwar, jedoch mit der Bedingung, dass die Entscheidung nicht definitiv sei. Die Verhandlungen zogen sich eine Reihe von Jahren bis zur definitiven Entscheidung im Jahre 1835. Nach derselben musste man nach und nach landesfürstliche Bezirkskommissariate überall auf dem Bereiche des Guberniums von Ljubljana und Trieste begründen, dabei aber Bezirksgerichte und politische Bezirksbehörden trennen. Vor dem Jahre 1835 begründete man einige landesfürstliche Bezirkskommissariate, doch waren dies nur provisorische Erledigungen im Notfalle, als die Bezirksamtsobrigkeiten die Bezirksverwaltung aufkündigten und man keine andere Möglichkeit finden konnte.

Im Bereiche des Grazer Guberniums verblieb man beim System der Bezirkskommissariate, wie auch anderswo auf dem behandelten Bereiche bis 1811 bestanden. Wohl aber übertrug man nach dem Jahre 1817 auf dieselben die Aufteilung und Einhebung der Grundsteuern. So bestanden während der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts auf dem slowenischen Gebiete zwei verschiedene Systeme der Bezirksverwaltung.